

Eesti Vabariik 105

Kell on 7.30. Koiduvalguses kerkib Pika Hermannini torni Eesti lipp.
Laulavad Eesti Meestelaulu Seltsi koorid ja tuhanded Toompeale tulnud inimesed.

*Mu isamaa,
mu õnn ja rõõm....*

Vabadussõja Võidusamba juures 2010. aastast alguse saanud isamaa sünnipäeva puhul pargade asetamise tseremoonial seisavad ühtses ravis kõrged külalised, Euroopa Komisjoni president Ursula von der Leyen ja NATO peasekretär Jens Stoltenberg - keskel, sini-must-valged lipud käes - ning paremalt: Eesti Vabariigi President Alar Karis, Riigikogu juhataja Jüri Ratas, kaitseminister Hanno Pevkur, Kaitseväe juhataja kindral Martin Herem, Kaitseliidu ülem brigaadikindral Riho Ühtegi, EELK peapiiskop Urmas Viilma, diplomaatilise korpuse vanem Poola suursaadik Grzegorz Kozłowski, Rootsi kaitseatašee kolonelleitnant Jörgen Westerlund, Tallinna linnavolikogu esimees Jevgeni Ossinovski, Tallinna linnapea Mihhail Kõlvart ja paljud teised.

Peaminister Kaja Kallas tsiteeris oma sõnavõtus vanakreeka mõttetena "Õnne saladus on vabadus ja vabaduse saladus on julgus" ning rääkis eestlaste julgusest võidelda vabaduse eest. Loomulikult oli tema kõnes ka palju seoseid Ukrainas toimuvaga. Peaminister juhatas sisse vaikuseminutid, mil esimesel minutil ollakse kombe kohaselt tänulik nende eest, kes tulid elavana tagasi, teisel minutil aga austatakse neid, kes andsid võitluses oma elu. Kaja Kallas lõpetas: "Koos saame üle ka kõige suurematest muredest. Me ei alistu, me ei anna alla. Mitte kunagi. Elagu Eesti!"

Pärast Urmas Viilma peetud mõtetiheidat palvust algas pidulik pargade asetamine, võidusamba jalam kattus lilledega.

Märtsiküüditamise 74. aastapäeval

25. märtsi leinapäeva tähistamist alustati keskpäeval Linda kuju juures.

Tuulises vihasajus kogunesime Memento Tallinna Ühenduse küüditatutega Toompea nölval Leinava Linda kuju jalamile. Seda teerada mööda oleme austusega kõndinud alates aastast 1988. Süüdanud küünlad ja asetanud lilleõied, et ei vajuks unustusse 1949. aasta.

Paljud kaaslased on juba kodumulda sängitatud, paljud on jõudnud küüdimälestused kaante vahele kirjutada, et mälestus ülekohtust, alandustest, kaotustest ja lootusekiirest tagasi Eestisse pääseda kestma jääks.

Aastakümnete jooksul olen kutsunud kõnelema riigitegelasi ja kokkutulnuid on tervitanud nii kirikuisad kui ka muusikakollektiivid. Mälestuspalvused on toinud hingi ja diplomaatilise korpuse esindajad jäädvustanud mällu meie raskeid ajalookatsumusi. Rahvusvärvides lillevanikud on kaunistanud Linda kuju jalamil poetess Marie Underi luuleridu. Paastumaarjapäeva kogunemised on ravinud kurbi hingi ja üksteiselt on saadud jõudu edasi elamiseks.

See kord rasis kõva tuul küünlaleeke. Ühed tulid, teised läksid ja lõpuks kogunesime Vabaduse väljaku kohal mäenölval kohvikus, et saada sooja ning meenutada ja mälestusi jagada. Oli igasuguseid lugusid, ka kibemagusaid ja kummalisi, mis kõik kinnitasid, et oleme töökad, vastupidavad, lootusrikkad ja kokkuhoidvad.

Anne Eenpalu

Tallinna Memento Ühenduse volikogu esimees

Foto: Heidi Tooming

Märtsiküüditamise aastapäeva tähistamine jätkus mälestustseremooniaga Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaalis

Kõigepealt asetaskommu-nismiohvrite memoriaali juures asuva ohvitseride mälestusseina juurde pärja kaitseminister Hanno Pevkur.

Kell 16:00 memoriaalis alanud tseremoonial võttis sõna riigikogu esimees Jüri Ratas, kes oma kõne lõpetas: "Täna sel mälestuspäeval avaldame austust kõigile neile, keda on puudutanud Nõukogude okupatsiooni terror. Me mäletame lapsi, kes lahutati oma vanematest, ja me mäletame vanemaid, kes lahutati oma lastest. Me mäletame neid, kes varisesid ebainimlike olude tõttu surma rüppe ja maeti Siberi võõraste mulda, aga ka neid, kel oli õnn tagasi pöörduda. Meie moraalne kohus on küüditamisohvrite mälestuste hoidmine ja edasikandmine tulevaste põlvkondadele. Hoiame üksteist ja oma riiki, et taolised õudused ei saaks enam iialgi meie maal korduma. Me mäletame!"

Peaminister Kaja Kallas lisas oma kõnega isiklikuma noodi, tema ema perekond kuulus küüditamise ohvrite hulka. Veel rääkisid justiitsminister Lea Danilson-Järg, diplomaatilise korpuse vanem Poola suursaadik Grzegorz Kozłowski ja Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste, neist kahe

Jüri Ratas kõnelemas

Ühis pärja „Eesti rahvalt“ asetasi Jüri Ratas ja Kaja Kallas.

kõned toome lugejale selles Teatajas, nagu ka kooliõpilaste konkursi "Kiri küüditatule" võidutöö.

Rute ja Ruslan Trochynsky hingestatud esituses kõlasid muusikalised vahepalad.

Ühis pärja „Eesti rahvalt“ asetasi Jüri Ratas ja Kaja Kallas. Pärjad asetasi ka Tallinna linn, diplomaatiline korpus, Eesti Memento Liit ja Eesti Mälu Instituut ning pärast ametliku osa lõppu veel mitmed organisatsioonid ja tseremoonial osalejad. Nimetatavate ees jäid võbisema paljude mälestusküünalde leegid.

Mälestusürituse korraldasid Justiitsministeerium, Inimõiguste Instituut, Eesti Mälu Instituut, Eesti Memento Liit, Eesti Õpilasesinduste Liit, Eesti Noorteühenduste Liit ning Okupatsioonide ja Vabaduse muuseum Vabamu.

Fotod: Justiitsministeeriumi fotokogu

Kurjategijad peavad saama karistuse

Justiitsminister Lea Danilson-Järg kommunismiohvrite memoriaali juures märtsiküüditamise aastapäeval 25. märtsil 2023

Austatud riigikogu esimees, peapiiskop, ekstsellentsid, represseeritute esindajad, head kohalviibijad!

Täna öösel 74 aastat tagasi põrmmi tuhandetele ustele üle kogu Eesti. Püssimeeste ja paljastatud täakide vahel aeti ter ved pered kokku raudteejaamadesse. Seal lahutati mehed naistest ja lastest ning käsutati eraldi ešelonidesse. Trellitatud loomavagunites algas sõit Venemaale, Siberisse.

Esimene ešelon läks Tapa raudteejaamast tee 26. märtsil 1949 kell 12.32, viimane Võru raudteejaamast 29. märtsil kell 21.10. Kokku viidi Eestist 1949. aasta kevadel Siberisse üle 20000 inimese, kellest umbes 3000 seal ka surid. Peaaegu pooled küüditatutest olid naised, kolmandik lapsed. Mehed olid jäänud sõtta või varjasid end metsas. Noorim küüditatu oli teadaolevalt kolmepäevane Anne Ojaäär Hiiumaalt, vanim 85-aastane Maria Räägel Abja vallast.

Loomulikult polnud need inimesed kellelegi midagi kurja teinud. Kõik nad küüditati, sest nad armastasid oma rahvast, maad ja riiki. Neid küüditades püüdis okupatsioonivõim tappa mälestust vabast Eestist. Kõigis kolmes Balti riigis läbi viidud operatsioon Priboi ehk märtsiküüditamine oli Venemaa riiklik terror okupeeritud Balti rahvaste vastu. See oli inimsusevastane kuritegu, mis iial ei aegu ega unune.

Küüditamiste, tapmist, vangistamiste ja teiste repressioonidega ei võidelnud Nõukogude Liit ainult meie riigi vastu. Võideldi tervikuna meie rahva, keele ja kultuuri vastu. Eesmärgiks oli, et kunagi enam ei sünniks Eesti riiki, mis saaks meie rahvast ja kultuuri kaitsta. Eesmärgiks oli hävitada meie rahva tulevik ja kestmine. Täna teame, et nii ei läinud. Võttis aega, aga me ei murdunud ja võitsime.

Kui vahetult pärast Eesti okupeerimist 1940. aastal küüditati ja tapeti ennekõike meie poliitikuid, sõjaväelasi, teadlasi, kohunikke, prokuröre, kooliõpetajad ja ühiskonnategelasi, siis 1949. aasta märtsiküüditamine oli suunatud maarahva vastu. Selle vägivalla eesmärk oli murda talupidajate vastupanu okupantidele, et sundida nad ühinema kolhoosidesse – loobuma oma majapidamisest, oma kodust, oma traditsioonilisest eluviisist.

Head kaasmaalased!

Me ei saa muuta minevikku, kuid me saame kujundada oma olevikku ja tulevikku. Seepärast peame täna, 74. aastat pärast koletut küüditamiskevadet endalt küsima, milliseid järeldusi oleme kohustatud tegema, et mineviku koledused jääksid igaveseks minevikku ega korduks.

Kommunistlik režiim oli rajatud pidevale vaenlaste otsimisele, ühiskonna jagamisele kahte leeri: omadeks ja vaenlasteks. Olid klassivaenlased, olid rahva vaenlased, olid kodanlikud natsionalistid, kulakud jne. Kõik nad tuli halastamatult hävitada. Ja kui üks vaenlane oli hävitatud, tuli kohe leida uus, kellega võidelda.

Seepärast on mul eriti valus kuulda, kui ka tänapäeva vabas Eestis tembeldatakse terveid inimrühmi vaenlasteks. Inimesi nende vaadete ja hoiakute pärast sildistades, oma rahva seast vaenlasi otsides ja häbiposti seades murendame me oma ühiskonda ning kaotame valvsuse tegelike ohtude suhtes. Me ei pea ühtmoodi mõtlema, kuid me peame hoidma oma ühiskonna ühtsena, austades kõigi inimeste õigusi, vabadusi ja vaateid.

Teine suur õppetund on muidugi see, et kurjategijad peavad saama karistuse. Massimõrvareid ei tohi kohelda riigijuhitena. Balti riigid olid märtsiküüditamise ajal raudse eesriide taga ja maailma avalikus ei teadnud toona meie kannatustest kuigi palju. Peaaegu kõik siin inimsusevastaseid kuritegusid toime pannud okupandid ja nende käsilased jäid seega paraku kohtu ette toomata. Poolsajandi pikkuseks kujunenud okupatsiooni tõttu ei õnnestunud neid vastutusele võtta ka hiljem.

Seda enam on mul hea meel selle üle, et rahvusvaheline kriminaalkohus andis nädal tagasi välja määruse Venemaa presidendi ja tema abilise Maria Lvova-Belova vahistamiseks, süüdistades neid laste küüditamises Vene vägede poolt okupeeritud Ukraina aladelt. Usun ja loodan, et tegu on esimese sammuga Venemaa juhtkonna vastutusele võtmisel iseseisva Ukraina riigi ja rahva vastu toime pandud loendamatu hulga koleduste ja kannatuste eest.

Lõppeva nädala alguses osalesin Londonis toimunud justiitsministrite konverentsil, mille korraldajateks olid Suurbritannia ja Holland. Kokku tulnud 42 riigi esindajatega arutasime Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tegevuse täiendavat toetamist Ukrainas toime pandud Rooma Statuudiga reguleeritud kuritegude uurimiseks. Kõik riigid olid valmis panustama kas eksper-tide saatmisega, rahaliselt või mõnel muul moel, sest kõik said aru – karistamatust ei saa mitte mingil juhul lubada. Karistamatus sünnitaks vaid uusi kannatusi ning ohustaks lõppkokkuvõttes meie kõigi julgeolekut ja tulevikku.

Kolmas ja kõige tähtsam õppetund on see, et Eesti ei tohi enam iial jääda üksik. Me peame oma liitlussuhteid hoidma nagu oma kõige kallimat vara. Eesti asub maakaardil täpselt samas paigas, kus 1940. aastal. Meie idanaabriks on agressiivne suurriik, mis on ka sel sajandil korduvalt rünnanud oma

Foto: Justiitsministeeriumi fotokogu

naabreid ja Ukrainas valla päästnud era-kordselt verise ja brutalse sõja. Venemaa ei ole märtsiküüditamisest möödunud aja jooksul muutunud, ta tahab jätkuvalt oma naaberrahvaid hävitada, kuid õnneks on Euroopa oma minevikust õppinud ja seisab nüüd koos NATO liitlastega ühtsena demokraatia ja vabaduse kaitsel.

Head Eesti inimesed!

Täna on leinapäev. Kuid sellest hoolimata võime me siin kommunismiohvrite memoriaali juures seistes uhkust tunda. Tuhanded küüditatud jäid Siberisse, kuid Eesti tuli tagasi. Nõukogude Liit on juba ammu ajaloo prügikastis, kuid Eesti riik elab. Meie pisike, kõigest miljoniline rahvas osutus tugevamaks kui maailma kõige jubedam hirmuvallitsus. Meie rahva vabadusiha ja visadus võitis Vene imperialistliku vägivalla.

Eesti Vabariigi president Lennart Meri, kes ka ise lapsena koos vanematega Siberisse saadeti, on küüditamist meenutades öelnud: „Demokraatia ja õigusriigi põhimõtete hülgamine tabab kõige rängemalt väikerahvaid.“

See on elutarga inimese ja harukordselt ettenägeliku poliitiku sügav tõdemus. Eesti saab väikeriigina loota teiste toetusele vaid siis, kui me kuulume demokraatlike rahvaste perre. Et jääda vabaks, peame ka ise aitama seista õigusriigi põhimõtete ja reeglite põhineva maailmakorra püsimise eest.

Seepärast kaitskem demokraatiat ja inimõigusi. Hinnakem ja armastagem oma riiki ja kaaskodanikke! Palun, et hoidume vaenulikkusest ja hoiame ühte, sest koos oleme tugevad. See on ühtlasi parim, mida saame küüditatute ja kõigi kommunismiohvrite mälestuseks teha!

Eesti elab ja kestab, aga ei unusta. Aitäh!

Lea Danilson-Järg

25. märtsil toimus Eesti Mälu Instituudi ja Postimehe koostöös korraldatud märtsiküüditamise mälestuspäevale pühendatud kirjandivõistluse „Kiri küüditatule“ autorite ja juhendajate autasustamine. Noori kutsuti üles kirjutama kiri olevikust minevikku nõukogude võimu poolt 1949. aastal kodumaalt Siberisse saadetud sugulasele või kaasmaalasele, kes ei tea, mis teda ees ootab ja kuidas Eesti elu edasi läheb. Kirjandivõistlustest võttis osa rohkem kui 50 autorit üle Eesti. Žürii tunnustas viit parimat tööd esimese preemiaga (ajalooreis Baltikumis) ning jagas välja ka eripreemiaid. Peapreemia laureaadina kandis Villem Saar (Gustav Adolfi Gümnaasium, juhendaja Anu Kell) oma töö ette ka Eesti kommunismiohvrte memoriaalis toimunud mälestustseremoonial Maarjamäel.

Tere, Ellen!

Oled küll alles nelja-aastane, kuid mul oleks suur au, kui sa selle kirja pisut suuremaks saades läbi loeksid. Olen tutvunud natuke sinu elulooga ning kuigi ma ei nuta tihti, tõi su lugu mulle pisarad kurku. Tahaksin öelda, et võin ette kujutada, mida sa praegu tunnend, kuid tõtt-öelda on see võimatu. Midagi nii jubedat ette kujutada pole lihtsalt võimalik.

Ma ei saa sulle saata abipakke ega kuude kaupa järjekordades oodata, et paluda su vangistuse lõppu. Ainus, mida ma teha saan, on mäletada. Mäletada sinu ja su saatusekaaslaste lugu, et see enam kunagi ei korduks.

Kogu sinu kohutava loo juures tekitab minus enim õudu see teadmatuse, mis suure tõenäosusega valitseb ka sind. Isegi kõige ettenägelikumad su kaasaegsetest võisid vaid häguselt aimata, mida tulevik toob. Kui sõjaväe veoauto Sepa talu koduhoovi 1949. aasta 25. märtsi varahommikul sisse sõitis, tabas see sind, su ema ja õde täieliku üllatusena. Ilma mingi eelinfota astusid kolm püssidega relvastatud sõdurit eesuksest sisse ja ütlesid, et pakkige kohvrid, te sõidate minema. Ei sõnagi sellest, kuhu või mille pärast. Igasugune eneseväärikus ja õigusriiklus litsuti tanksaapa ninaga puruks nagu mõni prussakas, kes muldonni põrandapragude vahel hiilib.

Piisas sõnast „riigireetur“ ja seaduse kaitsvad tiivad murti hetkega pooleks. Sina pugesid peitu oma ema selja taha, aga mille taha oli temal varjuda? Kes või mis kaitses teda? Ka kolmveerand sajandit hiljem ja täiesti teises kultuuriruumis pitsitab äng sellele mõeldes kurgu kinni ja keelel on

õigeid sõnu raske ritta laduda. Mitte ükski sõna polegi kirjeldamiseks sobilik, sest kõik, mis juhtus, oli lihtsalt väär. Ma ei taha isegi mainida, mida ma teeksin nende meestega, kes sinu koju tungisid ja ilma igasuguse õigusega pöörasid pea peale kogu su perekonna elu. Mida ma neile ütlesin või kuidas neid karistaksin – see kõik on kasutu, sest ei muuda midagi. Tehtud tegu enam tagasi võtta ei saa. Ehk tahad sina nagu minagi neilt küsida selle kõige põhjust, aru saada, miks nad sinu ja tuhandete teiste lapsepõlve igaveseks rikkusid. Jään sulle vastuse võlgu, sest midagi nii mõistusevastast polegi võimalik mõista, ei olnud sinu ajal ega pole ka minu omal. Mulle meeldiks sind lohutada ja öelda, et vigadest õpitakse, kuid kui sa elaks aastas 2023, siis nõustuksid minuga, kui ütlen, et inimloomus ajaga ei muutu. Loodan, et sinusse on jäänud veel nii palju lapselikku süütust, et uskuda muinasjutulikke klišeesis, kus kurikaelad saavad loo lõpus aru, et nad käitusid valesti, ja häbenevad oma tegusid. Vahest muudab see järgnevad aastad veidikenegi kergemaks.

Nagu sa juba ilmselt märganud oled, siis pole sind ümbritsevad karmid mehed kuigi jutukad. Nemad usuvad, et toores jõud käib sõna omast üle ja ei karda seda kasutada. Nad tahavad ka sind seda uskuma panna ja keegi ei saaks sind hukka mõista, kui sa neile kuuletusid. Oled veel nii väike ja igauks, kellega kokku puutud, jätab sinu pisikesse teadvusesse sügava jälje. Annan sulle ühe mõtte, mille korjasin andeka kirjaniku de Saint-Exupéry loomepõllult: „Ainult südamega näeb hästi. Peamine on silmale nähtamatu.“ Võib-olla jääb nende lausete mõte sulle veel kaugeks, kuid tahan nendega öelda, et ei tasu uskuda kõike, mida näed. Kas tead seda tunnet, mis tekib kõhus, kui tajud ohtu? Kui kogu sisikond tõmbub kokku ja hakkab keerama? Jää sellele tundele truuks ja ära reeda teda – temast võib rohkem kasu olla, kui sa arvata oskad.

Sind ootab ees lugematul arvul krõbekülmi talveõid, mille jooksul on aega mõtiskleda kõige üle, mis su väikest pead vaevab. Kuigi halastamatud mehed võtsid sult sinu kodu ja lapsepõlve, ei saa nad kunagi võtta sult sinu mõtteid. Pea mees, et kaine mõistus on relv, mida kardavad ka kõige võimsamad mehed. Oma mõtetes võid sa vallutada mäetippe, avastada meresügavikke, püüda pilvi või ratsutada tuulega – ainsaks piiriks on su kujutlusvõime. Palun sult vaid üht – ära kunagi unusta, kes sa oled. Sinu kodumaa, su isa ja vend ning viljadest lookas aed elavad praegu ainult su mälestustes. Palun, ära lase neil surra. Pea neid iga hinna eest mees, sest nemad tuletavad meelde sinu tegelikku loomust. Sa pole kurjategija ega

Villem Saar Foto: Justiitsministeeriumi fotokogu

reetur – oled Ellen Tamm, häbelik ja puhta südamega plikatirts, läbi ja lõhki eestlane.

Tahan sulle tutvustada üht eesti luuletajat. Tema nimi on Marie Under ning tema saatuse oli sinu omast väga erinev. Ent teid ühendab rohkem, kui esmapilgul arvata võiks – ka tema igatses tohutult oma kodumaa järele. Ta on loonud ühe luuletuse ka sulle, mis kannab pealkirja „Jõulutervitus 1941“. Selle luuletuse eelviimane salm kõlab nii: „Kahaneb me vahelt lumeväli / tähtedest saand meile ühiskeel / Nüüd kui oleksime üksijäli / sammumas üksteise poole teel.“ Kui sa peaksid mõnel pilvitul ööl selles lõputus Siberi talves silmad tähistava poole suunama, siis tahan, et sa teaksid, et uskil kaugel vaatan mina sedasama taevast nendesamade tähtedega. ning olen mõttes sinuga. Mõtle tähtedest kui pisaraist, mis on lõpmata tumedasse taevalakke kristalliseerunud. Need on sinna poetanud kõik mahajäänud, kes nutavad taga teid, kes te vagunite viisi tundmatuse paksu loori taha kadusite. Olgu need helendavad gaasikerad sulle märgiks, et sa pole kunagi üksi – senikaua, kui kannatad sina, kannatab kogu eesti rahvas koos sinuga.

Oled vast juba taibanud, et lugeda mulle meeldib. Soovin oma kirja lõpetada ühe mu lemmikkirjaniku Khalil Gibrani mõttega romaanist „Murtud tiivad“: „Kannatustest on tõusnud kõige tugevamad hinged; suuriomad iseloomud on armidega ehitud.“ Jäägu see mõte sulle laternaks konarlikul rajal, millel oled astunud alles esimesed sammud ning mille varjud jäävad sind veel pikalt peale teekonna lõppu saatma.

Raske südamega jätan sinuga hüvasti, kuid ma ei kahtlegi, et sa saad hakkama. Me saame alati hakkama. Kohtume tähtede keskel!

Sind mäletades
Villem

Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste kõne Maarjamäel

Lugupeetud Riigikogu esimees, austatud peaminister ning teised valitud ja rahva teenistusse seatud! Austatud diplomaatilise kor-puse esindajad! Represseeritud, meie sõbrad ja toetajad!

Memento Teataja esimene toimetaja, Risti küüditatute mälestusmärgi autor Viljar Ansko on kirjutanud read:

MEMENTO!

Need on meie esivanemate varjud –

pikas rivis käimas Toone teid...

nende ohvriveri läbi aja karjub:

„Ärge unustage meid!“

Julgeme kinnitada, et me ei ole unustanud! Mälestusteenistused kirikutes ja mälestusmärkide juures on toimunud läbi päeva, toimuvad hetkel siin ja jätkuvalt kodudes, kui süütame küünlad koduakendel.

Jah, naabriga ei ole meil tõesti vedanud, ega ka ühelgi teisel, kelle piir Venemaaga. Arheoloog ja ajaloolane Ain Mäesalu on leidnud, et kõige pikem vahe meie idanaabri hirmutegude vahel Eesti rahva vastu on olnud 50 aastat ja seda ajavahemikul 1061 kuni 1111, mil saime naabritest rahu. Inimesi röövitud ja orjadeks viidud on läbi aastatuhandete. Esimene tõeline suursüüditamine toimus Põhjasõja aastail, kui Peeter I väed küüditasid rohkem kui 10 000 eestlast – minna Siberisse tuli suuresti jala, kohale jõudsid nendest inimestest vähem kui pooled...

Täna meenutame märtsiküüditamist: plaan oli saata välja rohkem kui 30 000 eestimaalast, selle tarbeks oli raudteejaamade haruteedel valmis 1076 vagunit, kätte saadi ja küüdirongidesse topiti ligi 22 000 nimekirjades olnud inimest. Levib müüt, et need, kes tol korral maha jäid, olidki pääsenud. Mõnel juhul see nii ka oli, aga paljud saadeti Siberisse järele, paljud arreteeriti ja kandsid karistust siin. Oli palju ka neid, kes ise Siberisse oma perele järele läksid.

Olime kaotanud okupatsiooni tingimustes tapetute, teadmata

Silver Silla kõne mälestusüritusel Võrus

Raudteerööpad mäletavad

Seda muret, seda nuttu-

Siis, kui külma märtsiuttu

Kadus ronge rongi järel....

Kui paljud täna mäletavad veel 1939. aastat, kui võõras võim tõi oma väed meie pinnale? Kui paljud meist mäletavad veel 1941. aasta küüditamist ja sõja-aastaid. Pea-aegu kõigil meil, head saatusekaas-lased, on mees aga märtsihommik 74 aastat tagasi. Mitmete meie hulgast sai Siber sünnimaaks.

Ja meile kõigile meenub kindlasti meie Vabariigi aastapäeva hommik möödunud aastal. Kui algas sõda meist tuhatkonna kilomeetri kaugusel. Kas tõesti pole meie suurima vaenlase, Venemaa mõtetes nende 84 aastaga muutunud mitte midagi. Ikka anastamine, tapmine, küüditamine, hävitamine. Nüüd Ukrainas. Inimese elu ei maksa tema jaoks mitte midagi...

Kas meie, kes me oleme kord ilma jäänud kõige kallimast varandusest – oma kodust ja kodumaast – suudame täna seda kõike mõista ja oma suurele naabrile andestada. Vist enam mitte. Nüüd saame me seda valu vaid hukka mõista. Ka täna ilmuvas kunagise tuntud metsavenna Alfred Käärmani raamatus tõdeb autor: „Sur-mavaenlane tuleb idast ja ta on olnud meile sama tuhat aastat.“ Nii on ka täna, mil ukrainlased peavad surmavaenlasega armutut võitlust oma maa ja vabaduse eest.

Nendest 74 aastat tagasi ligi 20 000-st väljasaadetust on elus veel vähesed. Meie teame, mis hind on kodul ja vabadusel. Tundke ja

kadunute, küüditatute, maalt põgenenute tõttu ligi 20% oma rahvastikust. Veel maale jäänutest suundus suur osa inimesi linnadesse, et pääseda kolhoosidesse astumisest, osa täiendas metsavendade ridu.

Kirjutab Peep Varju: *Külad tühjenesid omainimestest, peale koolivaheaega olid klassid pooltühjad. Meie algkoolis üks noor õpetaja, nähes tühjaks jäänud klassi, ei suutnud tundi anda. Puhkes nutma ja lahkus...*

Vähesed suutsid uskuda, et sellised asjad saavad tänapäeval korduda - aga saavad ja suuremas mahus ja veel suurema jõhkru-sega. Nüüdseks on täismahulise sõja algusest Ukrainas möödunud aasta ja üks kuu, hukkunuid sõjameeste arve me täpselt ei tea, kuid mõlemal poolel kokku kindlasti rohkem 100 000, tsiviilohv-reid kümned tuhanded, küüditatuid tuhandeid ja riikidest põgenenuid miljoneid.

Eesti Memento Liidu liikmed võtsid vastu avalduse, mõistmaks hukka Venemaa algatatud sõda Ukrainas, 23. augustil 2014. a. s.o. pea 9 aastat tagasi ja see kõlab:

“Meie, nõukogude võimu poolt represseeritud eestimaalased, kommunistliku genotsiidi ohvrte mälestuspäevast osavõtjad, toetame Ukraina võitlust oma kodumaa vabaduse, iseseisvuse ja territoriaalse terviklikkuse kaitsel. Soovime Ukraina rahvale üksmeelt võidu saavutamisel ja konstitutsioonilise korra kehtestamisel Ida-Ukrainas, edu Ülemraada valimistel ning liitumisel Euroopa Liiduga. Oleme Koos Teiega!” 23.august 2014 Pilistveres. Tekst: Kuno Raude.

Me oleme uhked, et oleme suutnud Ukrainat mitmekülgsest aidata, oleme seda teinud mitte kiituse lootuses, vaid vajadusest venemaalastele näidata, et nende ideoloogilised alused on läbinisti mädad. Suhtumine: „Venemaa piirid ei lõpe kusagil!“, “Seal, kus on venelane, on Venemaa!” peab lõppema...

Täna kõiki mälestuspäeva korraldajaid, nii siin kui kõikjal mujal! Slava Ukraini! Elagu Eesti!

Kõneleb Silver Sild. Foto: Aigar Nagel

tunnustage, hoidke ja kaitske seda, meie kõige kallimat – püha Eestimaad. Täna tahaks hüüda - hoia jumal Eestit! Hoia meie rahvast!

Ja täna tahaks siit soovida külma pead ja tarka südant ka peat-sele uuele valitsusele ja äsja valitud Riigikogule. Jätkugu teile kai-net meelt ja mõistust vastandumise asemel mõelda sellele, kuidas rahval parem oleks. Vaadakem sealt mäepealsest kitsast saalist kaugemale ja laiemalt. Ja tulgem alla, rahva juurde. Mõelgem koos, ja otsustagem koos. Ikka nii, kuidas õigem ja parem. Ja ausam.

Head saatusekaaslased! Olge te kõik hoitud, kaitstud ja armastatud. Ja püsigu ikka sinine rahutaevas meie püha kodumaa kohal! Jõudu ja tervist kõigile!

Silver Sild
Võrumaa Memento juhatuse esimees

Tartu Memento aastaalguse tegemised

Traditsiooniliselt alustasime aastat 14. jaanuaril, kui koos linnaga tähistasime Tartu vabastamise 104. aastapäeva. Panime pärja Tähtvere pargis asuva mälestussamba jalamile. Järgmine oluline linna tähtpäev on 2. veebruaril. Osalesime Tartu rahulepingu sõlmimise aastapäeva üritusel Kalevipoja monumendi juures. Meie Vabariigi sünnipäeva eel, 23. veebruaril, kogunesime pidulikule koosolekule, et ühiselt meenutada eelnevat ja olla koos ühingu liikmetega.

22. märtsil toimus Eesti Rahva Muuseumis seminar, kus Terje Anepaio tutvustas muuseumi kogudes olevaid kirju, mida küüditatud Ida oma õele Endlale Eestisse saatis.

Koostöös Tartu linnaga toimus 25. märtsi mälestuspäeva tseremoonia „Rukkilille“ monumendi juures. Tseremoonijaht oli seekord Enn Tarto poeg Ilmar Tarto. Ta kõneles: „1949. aasta märtsikuu viimastel päevadel läks Eestist teele 19 eriešloni rohkem kui 20 000 inimesega. Enamik vangistatud suri Gulagi vangilaagrites, nende naised, lapsed ja teised perekonnaliikmed viidi virelema Siberi kolkaküladesse, kus paljud surid ebainimlikes tingimustes, peamiselt nälga. Täna mälestame küüditatud. Mälestame üle Eesti ja üle maailma.“

Sõnavõtuga esines Tartu linnapea Urmas Klaas. Mälestuspalve luges Tartu piiskop Joel Luhamets. Tartu Memento poolt meenutas oma pere lugu väikese mõtisklusega Eha Kaljuvee.

Vabadusvõitlejate poolt esines Ivar Künnapuu, kes luges enda luuletuse, mille pühendas kõigile Siberisse küüditatutele

Ilmar Tarto lõpetas järgmiste sõnadega: „Head inimesed, tänan, et leidsite täna aega tulla siia, et mälestada ja meenutada 1949. aasta märtsis küüditatud. Meie mõtted on täna nendega, kes selles õuduses hukkusid ja nendega, kes sealt eluga naasid ja siin Eesti suureks on elanud ja kasvatanud. Süütame täna õhtul oma koduakendel küüditatute mälestuseks küünlad.“

Meie ühingu liikmed kogunesid veel mälestusüritusele kultuuriklubisse „Salong“.

Tartu Mementolased märtsiküüditamise aastapäeval

Tartu mementolased Eesti Rahva Muuseumis talutoole uurimas.

Eha Kaljuvee kõne märtsiküüditamise aastapäeval Tartus

Kallid saatusekaaslased, lugupeetud koosviibijad!

Olen kulaku Johannes Prosti tütar. Isal oli rehepeksugarnituur, millega ta koos emaga tegi tööd Tartumaal.

Anu Kullmani nõudmise peale masinad ära anda, ütles isa, et võtke, kui teil õigus on, vabatahtlikult ma ei anna, ja lõi vallamaja ukse kinni. Ja saadetigi asumisele Siberisse eluks ajaks ja seal, kui oma loaga läksid 10 meetrit üle kolhoosi piiri, siis 20 aastaks range režiimiga kolooniasse.

Kodust välja viimine oli püssimeeste juuresolekul, hirmus kiire, nii et vaevalt riided selga said. Vend oli viiene, mina polnud veel kahene. Olin reisiks kõvasti punkti pakitud, vene sõdur lõi jalaga raudteetammist alla, minu karjumise peale olevat öelnud „tšort, rebjonok“ ja visanud vagunisse. Täna meenutan ema, kes toitis mind rinnaga kuni 2. eluaastani ja vanaema, kes meile pakke saatis - searasva ja suhkrupeedi siirupit.

Minu isa meisterdas MTJ-s käsiveski, nii et teri ei pidanud enam keegi närima. MRÜ abiga ja saatjateks neli kunagist kasutajat, sai see veski viidud Tallinnasse okupatsioonide muuseumisse. Siinkohal õnnesoovid 75-ndaks sünnipäevaks ja suured tänud Raimo Lavale, kes oma kaubikuga käis meil järel ja viis Tallinna. Pole raske arvutada kui vanalt tema küüditati.

Siberis Ivanovka külas oli meil eestlastest väga ühtehoidev seltskond, oleme üksteisele tähtsad siia maani. Meie hulgas oli maailma parim arst, Hans Pintson. Mäletan meie raudse leedi Valli Arraku sõnu, et selle seltskonnaga võiks julgelt uuesti minna. Minu ema ütles, et inimene elab igal pool, kui tal lastakse elada.

Kuna ürituse aeg on piiratud, siis lühidalt praegusest murest. Represseeritute Abistamise Fondi tegevust, kes on muide Justiitsministeeriumi partner, ei suuda keegi läbipaistvaks muuta. Hetkel on lahtine, kas tuleb jälle represseeritute tervisetoe jagamine protestidele vaatamata jaotuskava alusel.

Elagu vaba Eestil!

Fotod: Tartu Memento kogu

Seminar Eesti Rahva Muuseumis

Tartu mementolased kogunesid kolmapäeval, 22. märtsil muuseumisse, et saada osa mitmekesisest retkest minevikku.

Koos meenutati keerulisi aegu, mil paljud olid vägivaldaga küüditatud Eestimaalt Siberisse. Nende inimeste habrast sidet kodumaa ja lähedastega hoidsid kirjad ja pakid. ERMi töötaja Terje Anepaio tutvustas muuseumi arhiivi jõudnud noore naise kirju õele kodumaale, mis kajastavad ausalt argielu võõras ja karmis Siberis.

Eesti Rahva Muuseumis on hoiul mahu- kas, mitmekülgne ja väärtuslik materjal (mälestused, fotod, esemed, dokumendid, eluloointervjuud küüditatutega), mis kajastab stalinistlikke repressioone Eestis.

2013. aastal käivitas muuseum kogumiskampaania „Kirjad kaugelt“. Kampaania eesmärgiks oli täiendada ERMi arhiivi nii 1941 ja 1949. aastal küüditatute kui ka 1944. aastal Läände põgenenute kirjade ja kirjavahetustega.

Praeguseks on ERMi Arhiivkogus korrastatud ja kättesaadavad muuseumile annetatud 48 isiku nimega seotud kirjavahetust. Kirju on saadetud Siberist väljasaatmiskohtadest, vanglastest, vangilaagritest; on Välis-Eesti ja Kodu-Eesti kirjavahetust, samuti eri riikides või kontinentidel elavate väliseestlaste vahel; on kirju Punaarmee tööpataljonides ja Eesti Korpuses teeninutelt. Seminaril tutvustas Terje Anepaio ühte kirjakogu neist.

Tegemist on Siberist Eestisse saadetud kirjadega, eelkõige Ida (sünd. 1914) kirjad õele Endlale (sünd. 1921) ehk 35-aastasena küüditatud naise kirjad oma 28-aastasele õele.

Ida oli abielus Peetriga, kes 1945. aastal arreeteriti. Mees kandis karistust Karaganda oblastis, Karlagis. Ida viidi oma kodust Tartumaalt Äksi vallast ära märtsiküüditamise käigus. Tema süüks sai olla 'bandiidi naine'. Niisuguse „süüga“ Ida viidi Novosibirski oblasti Zdvinski rajooni.

ERMi jõudnud kirjavahetuse algus on 30. märtsil 1949, Ida on esimese kirja kirjutamist alustanud küüditamisrongi peatuses Rõbinskis. Viimane kiri Idalt õele on paberile pandud dets. lõpus 1956, kui Ida on küll jõudnud kodumaale, kuid lebab kollatõvega haiglas.

Kirjad (ja pakid) olid küüditatuil ainus võimalus pikkade piinavate asumisaastate jooksul olla ühenduses kodumaaga, seal elavate lähedaste, sugulaste, sõpradega. Kirjad Eestist säilitasid sidet, kandsid endaga lootust ja leevendasid Siberisse saadetute mahajäetuse tunnet. Andsid kindlust ja usku, et lähedased mäletavad ja toetavad ning aitasid represseerituil nii füüsiliselt kui vaimselt ellu jääda ja vastu pidada, luues hingelise toe ränka argipäeva.

Ka Idal aitavad kirjad kodumaalt vastu

pidada, hoiavad tema huvi elu vastu, loovad talle kodus olemise tunde. Ida kinnitab seda kirjas õele juba aug. 49: *Kallis õekene, ära selle üle küll muret tunne, kõikide kirjad mis tulevad kodumaalt on head ja huvitavaid ükskõik mida keegi kirjutab, olen selle üle õnnelik, et ikka kirjutatakse. [—], saan niigi olla teie läheduses ja teada kõike mis teete. [—]*

Ida palub kirjades abi (toiduaineid, rõiva- ja tarbeesemeid, ravimeid ja putukamürki, kirjatarbeid ja ka raha) kodustelt. Pakkide saamine kodumaalt, mida Ida Tartus elav õde Endla hoolega korraldab, päästab Ida elu esimestel asumisaastatel. Muuseumile üle antud kirjavahetuses on Endla ka alles hoitud ja õe kirjade juurde pandud postkontori kviitungid pakkide ja raha saatmise kohta.

Sageli on kodumaalt paki saanud Ida vastanud õele tänuliku kirjaga, milles ta kinnituseks paki saatmise õnnestumisest, loetleb, mida pakk sisaldas. Selline kiri annab tänapäeva lugejale aimu, mida kõike tol ajal Siberisse küüditatuile saadeti.

Ida kirju õele kodumaale iseloomustab usalduslikkus ja avameelsus. Ta kirjutab kibedalt kurnavast argielust Siberis: *harmatust kliimast, raskest füüsilisest tööst ja kehvast töökorraldusest viletsas kolhoosis, toidunappusest ja elutingimustest, kus puudus privaatsus ning kodumaal normiks olnud hügieen. Ta usaldab õele tervisemured – oma keha väsimise, kulumise ehk haigused, traumad ja invaliidistumise.*

Siberi kirjades on sageli juttu kodumaa igatsusest, mida kaugele veetud inimesed valusa hingega tunnevad. Ka Ida mõtiskleb kirjas õele, mida tähendab väljasaadetutele kodumaa Eesti: *Reedel kui käisime jälle nõukogus endid registreerimas nagu tavaliselt, Svinskist oli peakomandant ka siin, loeti nende karistus ette, kes mõõdunud aastal põgenesid ära, nüüd on need kätte saadud ja mõistetud 20-neks aastaks vangi. Kõik karjusid sellepääle, et hästi, sääl on parem, aga selle koha päält ei taheta muidugi kuulda. Siis räägiti meile jälle, et visake see „Eesti“ peast minema, ärge mõtelge enam sellele, peate siin elama ja kunagi te enam sinna ei saa. Kas tead õeke, kui valus ja raske on see kuulda, me teame seda juba algusest saadik, et meid on siia toodud igaveseks, aga kui ikka ja jälle korraldakse seda lugu, siis võtab see viimase tuju natukese ära. Kui das saame unustada „Eestit“ kui sääl oli meil kõiki saada, mida süda ihaldas ja võisime kõik elada nii kuidas kellegile meeldis, aga siin pole mitte midagi taolist, mis oli kallil kodumaal. Ja ootame nüüdki igapäev saadetisi Eestist, kasvõi väikest kirjakest. Selle Eesti varal oleme siingi senini elanud, kui poleks seda väikest kodumaad ja kalleid*

Tartu mementolased märtsiküüditamise seminaril Eesti Rahva Muuseumis 22.03.2023. Esineb Terje Anepaio.

Fotod: Tartu Memento kogu

omakseid siis oleks see elu küll väga raske, otse võimatu. Ja nemad räägivad niisugust lollust, „visake minema peast“. Seda ei saa küll kunagi unustada. Kuigi see elu ka siin võiks muutuda ei tea kui roosiliseks. (31.VII 1950)

Argielu paljud kõnekad üksikasjad, mis ilmekalt kajastavad väljasaadetute elu raskusi, nende toimetulekut Siberis, samas igatsust kodumaa järele, on ehedalt talletunud kirjades. Nendest dokumentidest saavad järeltulevadki põlvkonnad tajuda ehedat emotsiooni. Uurijatele on aga kirjad uni-kaalsed egodokumendid, mis avavad ühe kaua varjul olnud lehekülje eestlaste ajaloos. Huvilistel soovitame tulla Eesti Rahva Muuseumi ja oma silmaga kaeda valikut Ida kirjadest, mis on eksponeeritud ERMis vastavat näitusel „Õige keha, vale keha?“

Seejärel olid kõik oodatud tutvuma põneva näitusega eesti rahvakultuurist. Kuraator Liisi Jäätsi juhatusel vaadati äsja avatud näitust „Nelja jalaga maa peal. Eesti talutoolid“. Meie esivanemate majapidamises võis tool olla nii lihtne iste, millel oli mugav argiseid töid teha, kui ka keerukate kaunistustega uhkuse asi, mida pakuti istumiseks ainult auväärsematele külalistele. ERMi kogudes on hoiul suurim talutoolide kollektsioon Eestis.

Terje Anepaio

Kummardus Sinule

Ivar Künnapuu

Oli kaugel Su kallim
ja kaugel Su kodu.
Nii kaugel Su Eesti
ta järved ja jõed.

Su ümber vaid kurjus
ja lõputu valu.
Seal tundmata õiglus
ning ausus ja tõed.

Seal külmas ja näljas
Sul koduke meeles.
Kas ükskord Sa Eestimaad
näha veel saad?

Ei murdnud Sind tormid
ei Punane Karu.
Me isade aateile
kindlaks Sa jäid.

Sa ikkagi tulid,
sest kodu Sul meeles.
See armas ja tilluke
Eestimaa paik.

Taas Isamaa pinnal
nii sirgelt Sa astud.
Kus rukkilill põldudel
tärgata saab.

Nüüd rukkilill rinnas
Sa meenutad valu.
Ja kannatust karmi,
mis osaks Sul saand.

Sa võta nüüd sõbrad
ja tuleme kokku.
Meil mälestus ühine
kanda on veel.

Me tütreid ja poegi
jäi võõramaa mulda.
Neil koduteed näitamas
tähtede vöö.

Ei Eestimaa päike
neil palgeid seal paita.
Ei kuule nad kodumaa
metsade häält.

Meil kohustus nende ees
püha on täidet.
See Tõde Graniidis
neist elama jääb.

See luuletus on pühendatud mälestamiseks neid eestlasi, keda punavõim vägivaldselt Siberisse küüditas.

Autor I. Künnapuu lugus luuletuse märtsiküüditamise leinapäeval 25. märtsil Tartus.

JÕGEVAMAA

25. märts – küüditamisohvri mõtteid Jõgeval küüditatute mälestuspargis

Käesoleval aastal möödus juba 74 aastat sellest masendavast, traagilisest päevast. Ilm oli tormine. Tulin mõttele, et see võis olla meie emakese looduse poolt ebaõigluse väljendus toimepandud kuriteo puhul.

Tundub, et sooritatud kuritegu oli kättemaks eesti rahvale vaprus ja otsustamisvõime eest, millega suudeti kätte võidelda iseseisvus ja sunniti Venemaad alla kirjutama Tartus rahulepingule.

Eesti punavõimu juhid tahtsid meeldida suurele juhile Stalinile ja andsid lubaduse küüditamise näol hirmutada kohale jäänuid. Pikaajaline eeltöö oli tehtud: ärksamad ja julgemad mehed olid juba arreteeritud. Vallaaktiiv sai ülesandeks leida õigustusi väljasaatmise nimekirjade koostamiseks. Esimestena sattusid nimekirja need pered, kelle pereisad

olid juba vangis. Vangistamisega kaasnes koduse vara natsionaliseerimine, millega premeeriti heldelt punavõimu töotajaid ja aktiviste. Oli võimalus omastada küüditatute elamud ja mahajäänud vara. Äärmist julmust väljendas laskevalmis automaadiga aktivist koduõuel. Suurt innukust ilmutati küüditamispäeval pääsenud isikute jälitamisel.

Veidike mälestuspäevast. Oli märgata, et kohaletulnuid jääb vähemaks, inimesed on jäänud vanemaks. Toimepandud ülekohus ei ole ununenud ja ei saagi ununed. Tore oli kokku saada: kuulata meenutusi ja meenutada. Tunda, et meid ei ole unustatud, et on rajatud koht, kuhu koguneda ning äratada tähelepanu ja huvi möödujates.

A. Koll

1949. aasta küüditatu Palamuse vallast.

Mälestushetked Põltsamaal Foto: Väino Valdmanni kogu

Mälestushetked Kääpal Foto: Annika Orase kogu

Mälestushetked Jõgeval Foto: R. Aluoja

PÄRNUMAA

Mineviku kurbade sündmuste kaja kõlab tänapäeva

Nii raske on süda ja kurb meel, et meie kauges minevikku jäänud hirmsad sündmused on taas siin. Jälle ründab süütuid inimesi Venemaa, jälle hukuvad mehed, naised, lapsed vaid seetõttu, et kellelgi on plaanid laiendada oma impeeriumi. Suur rikas riik, kellel on juba vallutatud maid nii palju, kui ei ühelgi teisel, kelle maa on täidetud varadega kogu Mendelejevi tabeli ulatuses, just tema tuleb kallale õitsele puhkenud „vennasrahvale“ Ukrainale. Igapäeva tarbeasjad, mille Vene sõdurid röövisid okupeeritud territooriumitelt ja saatsid oma kodudesse, näitavad, kui vaeselt ja halvasti elab vene rahvas väljaspool kuldset Moskva-Peterburi ringi. Seegi, et tänasel päeval on sajad tuhanded mehed valmis raha eest lahkuma oma kodust, et tappa põhjusega süütuid inimesi võõral maal, näitab, kui vaesunud on selle riigi rahvas.

Laupäeval kogunesime Pärnu Leinaparki juba enne keskpäeva, et süüdata 74 küünalt kannatanute mälestuseks. Mälestuskivi kõrvale asusid valsesse relvastatud Kaitseliidu Pärnumaa maleva võitlejad ja Eesti Lipu Seltsi lippudega noorkotkad. Tavapäraselt kõlasid hünni helid, millele järgnes leinaseisak nii Siberis hukkunutele kui nüüdki meie hulgast lahkunud küüditatuile. Sõna võtsid Pärnu Eliisabeti koguduse praost Tõnu Taremaa ja Pärnu linnaapea Romek Kosenkranius. Kaks laulu laulis Pärnu Kunstide Kooli solist Mirt Matilda Sofi Kirss, ukraina keeles Ukraina rahvalaulu „Punane lodjapuu“, ja Rein Rannapi „Eesti muld ja eesti süda“. Tütarlapse laulud liigutasid meid pisarateni, laulmises on tõepoolest suur jõud. Asetati pärjad nii linnavalitsuse kui -volikogu poolt. Kaitseliidu pärja asetamisel nägime ka meie uut malevapealikku Raigo Paimla't. Kuna valimisperiood on läbi, siis erakondadest oli oma pärjaga kohal vaid EKRE. Pärnu Memento pärja panid mälestuskivi jalamile juhatuse esimees Kirsti Portnov ja represseeritu Peeter Kuldkepp. Üle pika aja oli sündmust kajastamas ka ERR.

Päeva juht Isabell Maripuu pöördus oma kõnes asja valitud ja riiki juhtima asuva uue valitsuse poole sooviga märgata viletsat, aidata hädasolijat. On teada väljend, et täis kõht ei tunne tühja kõhtu, kuid väga sooviks, et see nii poleks. Sõna „ääremaastumine“ on kõlanud poliitikute suust juba väga pikki aastaid, aga tundub, et ettevõetud meetmed ei muuda midagi. Tekib küsimus, mida tehakse varesti. Kui 1949. aastal oli selge, kes on maad hariva ja toidu lauale tooja vaenlane, siis mis toimub nüüd meie enda kallil Eesti riigis? Suletakse koole, arstiabi punkte, pangateenuseid pakkunud postkontoreid, raamatukogusid. Kohalikud väikekaup-

Fotod: Pärnu Memento kogu

mehed lähevad pankrotti, sest ei suuda enam halduskulusid maksta. Laulame küll, et „maa tuleb täita lastega“, aga reaalsus? Kas nüüd ongi nii, et meie põldudel laiutavad päikesepaneelid, meie maad väristavad tuulikud, meie merd kollitavad „veskitiivad“. Milline on Eesti rahva tulevik? Väljastpoolt ähvardab suur lõputu isuga Venemaa ja seestpoolt meie endi poolt valitute arrogantsus.

Kõigele vaatamata on algavas kevades ka päikesekiiri – parandame oma kaitsevõimet, mõtleme lõpuks varudele ja varjumisvõimalustele, oleme saanud meie hea naabri Soome NATO-sse. Ja oma igapäevase leiva saab eestlane ikka lauale, sest tema töökusel pole piire ja maa-armastust ei suuda ükski võim suretada.

Isabell Maripuu, Pärnu Memento

IDA-VIRUMAA

Kohtla-Järvel toimus esimest korda linnavalitsuse eestvedamisel küüditamise mälestamise päev, Jõhvis aga peeti selle päeva traditsiooniline üritus mälestuskivi juures.

PÕLVAMAA

Märtsiküüditamise mälestuspäev Põlvamaal

Põlvamaa mementolaste mälestuspäev algas Veriora raudteejaamas seal Siberisse küüditatute mälestuskivi juures.

74. aasta taguseid sündmusi meenutades ütles Roman Parmas, et eestlaste jaoks on küüditamine traagiline minevik, kuid tuhanded Ukraina lapsed igatsevad täna kodumaale tagasi. Aastatega on arusaamine küüditamisest kui jõhkrast inimsusvastasest tegevusest ühiskonnas selgelt teadvustunud ja Haagi kohus on Ukraina laste küüditajad tagaotsitavateks sõjakurjategijateks kuulutanud. Jääb vaid loota, et nad oma karistuse ka päriselt kätte saavad!

Räpina vallavanem Enel Liin meenutas oma suguvõsa ja tuttavate kokkupuuteid küüditamisega ja avaldas lootust, et maailm ei lase sellistel asjadel enam korduda.

Mälestuspäev jätkus Põlva raudteejaamas. Vaatamata tuulisele ilmale oli mälestusmärgi juurde kogunenud palju inimesi. Kohal olid Kaitseliit, noorkotkad ja kodutütred ning erakondade esindajad. Märtsiküüditamist meenutades ütles Põlva vallavanem Martti Rõigas, et ka täna koputab kurjus uksele Ukrainas, sest maailm ei tundnud kurjuse nägu õigel ajal ära. Seetõttu on väikese Eesti rahva ülesanne mäletada ja mälestust hoida, et suurtele meelde tuleb, milline on kurjuse nägu. Päevakohase palvuse pidas Põlva Neitsi Maarja koguduse abiõpetaja Jaak Pärnamägi. Mälestusmärgi jäid kaunistama pärjad ja küünlad.

Mementolaste mälestuspäev läks edasi kohvikus Aal, kus meenutati Siberi aegu, vaadati tagasi möödunud aastale ja peeti plaane käesolevaks aastaks.

Roman Parmas

Põlva raudteejaama monumendi juures.

Kaitseliitlased Veriora jaamas. Fotod: Põlvamaa Memento kogu

HARJUMAA

Märtsiküüditamise aastapäeval 25.märtsil kogunesid Keila jaama mälestuskivi juurde need, kes 74 aasta eest siit või mõnest teisest Eestimaa rongijaamast kaubavagunis Siberisse viidi. Kõnelesid Heidi Ivask Mementost, linnapea Enno Fels ja Miikaeli koguduse abiõpetaja Volli Nugis (pildil).

Tuulise ilmaga oli küünalde süütamine raske - abiks tulid noorkotkad! Fotod: Harjumaa Memento kogu

VILJANDIMAA

Sündmustest Viljandi Memento elus

27. novembril represseeritute klubiüritusel esinesid Maie Roosi-maa tantsurühmad Mulgi Marid ja Leola rühm. Ka detsembris saime kokku ning nautisime head muusikat ja piparkooke. Tegime väikese küsitluse, teemaks Eesti naispoliitikut.

8. veebruaril osales Viljandi Memento esinaine Ene Juurik Tallinnas Sõnajulguse preemia tseremoonial. Preemia pälvis tänavu Hando Runnel.

Vabariigi aastapäevadel on traditsiooniks saanud pargade ja küünalde asetamine nii represseeritute mälestusmärgi kui ka Johan Laidoneri monumendi juurde. Nii oli see ka selle aasta 24. veebruaril, Eesti Vabariigi 105. aastapäeval. Sel aastal olid väga paljud viljandlased tulnud tähtpäeva tähistama, rongkäik oli pikk. Pärast pargade asetamist sai nautida Viljandi lauluväljakul ja selle ümbruses toimuvat.

26. veebruaril leidis aset järjekordne klubi üritus. Külalisteks olid pr. Helmen Kütt ja hr. Helir-Valdor Seeder.

Küüditamise ohvrite mälestuspäeval, 25. märtsil saime taas kokku represseeritute mälestuskivi juures. Auvalves olid kodutütred, pärjad asetasis Memento Viljandi Ühendus, Viljandi linna ja volikogu esindajad ning ka EKRE. Kõnelesid Pauluse koguduse õpetaja Allan Praats ning Viljandi linnapea Madis Timpson. Vaatamata väga tuulisele ilmale süüdati palju küünlaid.

Järgneval päeval toimus klubi kokkusaamine Sakala keskus. Osavõtt oli väga arvukas. Esinesid Viljandi Kesklinna Kooli noored, kes esitasid oma versiooni Viljandi bändi Hoveri Coveri repertuaarist. Noored meeldisid kuulajatele väga ja said suure aplausi osaliseks.

Õnnitleti märtsikuu sünnipäevalapsi, fotol vasakult Ene Juurik, Karin Allik, Leelja Kivi, Aili Osi ja Kadri Vollmann.

Foto: Jaan Männik

30. märtsil käisid Memento Viljandi Ühenduse juhatuse liikmed Tiiu Laiapea, Ene Juurik ja Heino Laiapea Meelespea peoõhtul Abja-Paluoja kultuurimajas, et kohtuda seal kohalike represseeritute. Kuna neid on suhteliselt väike seltskond, siis on nad oma kokkusaamised liitnud kohalike pensionäride ettevõtmistega. Üritusel oli muusikaline tervitus Abja-Paluoja naiskoorilt Õbeäitsme ja tantsuks mängis De La Rosa.

Ene Juurik

JÄRVAMAA

25. märts Järvamaal

Memento Järvamaa Ühenduse liikmed viisid lillekimbud 25. märtsil Järva-Jaani ausamba parki endisest Võhmata vallast küüditatute mälestusmärgi juurde, Kareda vallast küüditatute mälestusmärgile Öötle mõisa juures, Koerus ausamba parki endisest Väinjärve vallast küüditatute mälestuskivi juurde, Murtud Rukkilille mälestuskivi juurde endise Paide raudteejaama taga ja Türi kesklinna kalmistul olevale represseeritute mälestusmärgi juurde. Mälestushetked on kokku lepitud kohalike omavalitsuste esindajatega ning Memento poolt on sõnavõtt igas paigas, kuhu kogunevad tavaliselt lisaks Kaitseliidu esindajatele ja mõnel pool ka õpilastele repressioonides kannatanud inimesed.

*Silva Kärner
Memento Järvamaa Ühendus*

Paides. Foto: Jan Vutt

Koerus. Foto: Järvamaa Memento Kogu

Järva-Jaanis. Foto: Järvamaa Memento Kogu

Põlvkondade kohtumised Vabamus

Vabamu kutsub kooliõpilasi muuseumi kohtuma Siberisse küüditatutega, et kuulda nende isiklikke lugusid ja mõista inimsusevastaste kuritegude tõsidust.

Tänavu jaanuaris ja märtsis toimusid Vabamus esimest korda noortele suunatud arutelud sarjast "Murtud rukkililled Siberi taigas" koostöös Murtud Rukkilille Ühingu-ga. Kahel kohtumisel oli Siberi-lugusid kuulamas klasside kaupa õpilasi Tamsalu, Kuusalu ja Tallinna koolidest.

Noored said küüditatute endi suust kuulda lugusid, kuidas märtsis 1949 alanud pikal rongisõidul külmale maale meeleolu lauluga üleval hoiti, hiljem Siberis looduse karmis rütmis toimetati ja hakkama saadi ning et pärast Stalini surma lubati kõik alla 16-aastased tagasi kodumaale.

"Nende inimeste lood töid minus esile palju erinevaid emotsioone – kurbust, viha, pettumust," kirjeldas hiljem üks üritusel viibinud õpilane. "Väga raske oli kuulata jutte inimeste nii rasketest üleelamistest. Mitte keegi ei tohiks olla sunnitud mitte kunagi midagi sellist läbi elama."

"Nad on seest väga tugevad inimesed, sest sellist asja üle elada ei kujutaks keegi meist ette," muljetas teine õpilane. "See pani mind mõtlema, kui palju lihtsam on meie elu praegu võrreldes minevikus toimunud sündmustega. Tuleb väärtustada ja hinnata asju, mis muidu tunduvad meile pisiasjadena, kuid tegelikult on need elutähtsad. Näiteks see, et meil on katus pea kohal, meil on köetud toad, söök laual ning rahu majas."

"Vabamu arutelu teema puudutas mind väga südamelähedaselt," lisas kolmas. "Minu vanem vanaisa, kes on tänaseks kah-

juks surnud, elas läbi väga palju sarnast. Kui ta oli väike, võeti tema perelt ära raske tööga omandatud põllumaad ja ärid. Ema ja poeg küüditati ning isa lasti maha. Kokku küüditati teda kaks korda."

Tutvustame neid tugevaid inimesi, kes oma lugusid õpilastega jagasid:

Anne-Elss küüditati 1949. aasta märtsis 10aastasena koos 5aastase vennaga Võndre talust Helme vallast. Isa oli selleks ajaks vangilaagris surnud ja ema viibis mujal. Et lapsed ei peaks üksi minema, tuli isapoolne tädi vabatahtlikult kaasa. Novosibirski oblastis Ordõnski rajooni ühes sovhoosis elati üle kõik Siberi-aastate raskused. Pärast Stalini surma tuli Anne-Elss koos venna ja naabripoisiga 1954.a septembris ilma saatjata kodumaale tagasi. Tädi jõudis tagasi alles 1957. aastal. Kodumaal asuti elama ema juures Avinurmes. Anne lõpetas Eestis keskkooli, Tartu Pedagoogilise kooli algklasside õpetajana ning kaugõppes ülikooli ja töötas seejärel vene keele ja saksa keele õpetajana.

Hilma on sündinud 1936. aastal Venemaal Gatsina kandis eestlaste asumis. Sõjaeelsete repressioonide käigus tehti pere kulakuks. 1941. aastal, Leningradi blokaadi ajal küla põletati. Ema pani lapsed kelgu peale ja hakkas liikuma Eesti poole. Läbi hirmsate raskuste ja heade inimeste abiga jõuti Narva kanti. Sealt Järvamaale. Üks pere võttis nad kostile ja päästis lapsed surmasuust. 1942. aastal sakslased suunasid Venemaalt tulnud Soome, kus Hilma läks kooli. Pärast sõda nõudis vene valitsus need inimesed Soomelt tagasi. Eestis omandas

Hilma Viljandi Pedagoogilises Koolis algklasside õpetaja kutse. Töötas Vara kandis algklasside, muusika, vene keele ja vajadusel mitme muu aine õpetajana.

Anu küüditati viieaastaselt 25. märtsil Tallinnast koos ema, emapoolse vanaema ja kahe vennaga (6- ja 4aastased). Isa oli pärast sõda arreteeritud ja viibis vangilaagris. Elama satuti Krasnojarski lähedale väga vaesesse kolhoosi. 1956. aasta juunis saadeti 12aastane Anu ja aasta noorem vend kahekesi kodumaa poole tee. Kui nad isapoolsete sugulaste ukse taha jõudsid, arvas onu, et kotipoisid on kerjama tulnud ning kupatas nad minema. Vanaema pilk tabas siiski Anu näost midagi tuttavat ja nad kutsuti õnneks tagasi. Sugulaste juures viibiti kuu aega ja päeval, mil lapsed pidi lastekodusse saadetama, saabus vangilaagrist vabaks saanud isa ja võttis lapsed enda juurde elama. Anu on lõpetanud Tallinna 2. keskkooli, õppinud kangruks ja pereinimesena töötanud Põdrangu sovhoosis.

Milvi küüditati 25. märtsil koos ema ja 13aastase õega Vihula vallast Lahe külast. Samast külast küüditati ka nende kaks tädi ja vanaisa ning vanaema, meremehest isa oli juba 1939. aastal läinud välismaale. Pakkimiseks anti kaks tundi ja siis kaman-dati veoauto kasti. Ähmis peaga ei osanud nad suurt midagi kaasa pakkidagi. Välja-saatmisele kuulunud pered koguti esmalt Võsu vallamajja ja siis sõidutati Rakvere Alupere raudteele ning topiti loomavagunisse. Sõit tundmatusse algas kaks päeva hiljem ja kestis 11. aprillini.

Abakanis laaditi kõik maha, sõidutati viletsate puupaatidega üle hirmlaia jõe.

Rahvast oli seal 8 vagunitäit. Umbes kes-kelt tõmmati nөөr läbi ja oldigi jaotatud Altaiski ja Beiski rajoonide vahel. Sealt hakkasid majandite juhid endale tööjõudu valima. Ikka kõigepealt tööjõulisi noori inimesi. Vanureid ja väikeste lastega naisi ei tahtnud esialgu keegi. Nii satutigi lõpuks Beiski rajooni Krasnoje Ozero vaesesse kolhoosi. Paar esimest aastat oli kohutavalt raske. Nende külas surid kõik vanemaealised ja üks seitsmekuune laps. Hiljem läks elu kergemaks. Venemaal ei tulnud Milvil õppimisest suurt midagi välja. Külakooli neli klassi oligi kõik ja tööle.

Eestisse tuldi koos emaga 1956. aasta jõuludeks. Vanem õde abiellus Siberis ja sai oma abikaasa ja tütrega kodumaale aasta hiljem. Võsul lõpetas Milvi õhtukooli.

1937. aastal sündinud **Ahto** ei ole küll Siberis käinud, kuid nende pere sai saksa sõjaväes olnud isa tõttu üsna palju räsida. Isa mobiliseeriti 1944. aasta alguses saksa sõjaväkke, kus langes septembris Porkuni lahingu ajal punavägede kätte vangi. Teda peeti kinni Volossovo vangilaagris, kuni saadeti aasta hiljem raske haiguse tõttu koju surema, kus imekombel siiski paranes.

Teist korda arreteeriti isa 1952 kolhoosi korrale vastu hakkamise, maksude tasumata jätmise jms pärast. Pere vara konfiskeeriti ja nad tõsteti kodust välja. Sugulased võtsid pere kolm nooremat poega enda juurde elama. Ahto vahetas kooli ja oli kostil tut-tavate peres. Ema otsis juhutöid erinevates kohtades. 1953. aastal pärast Stalini surma isa vabanes ning leidis töö ja elamisvõimalus Tartusse. Kõik neli poega omandasid kõrg-hariduse.

Malle oli seitsmene, kui nende koju saabus tundmatu püssimees, ning paar päeva hiljem alustas ta ema, vanaema ja kahe väik-sema õega Väike-Maarjast teekonda Siberisse. Rong oli rahvast pilgeni täis ja pika otsimise peale topiti neid 4. vagunisse. Viimane peatus ja mahalaadimine oli Abakanis, "orjaturg" jõe ääres ja sattumine Altai rajooni Minusinski Tõulambakasvatuse sovhoosi. See oli väike vedamine, sest sovhoosides oli elu pisut ker-gem ja nälga nad ei tundnud. Ka kodumaalt saadetud pakid aitasid väga palju.

Esimesel aastal lapsed kooli ei saanud. Omamoodi oli see ka hea, sest veidi kee-leõpet suhtlemisel kohalike lastega kulus enne ära. Hiljem sai ta kuus ja pool aastat vene koolis käia.

1956 vabanes isa Vorkuta vangilaagrist ja tuli pere juurde Siberisse. Vabaks saadi jaanuaris 1957 ja kodumaale tagasi jõuti kuu aega hiljem. Malle asus õppima Väi-ke-Maarja Keskkoolis, mille lõpetamise järel jäi ülikooliuks siiski tema ees suletuks, kuna nende lend oli keeldunud järgimast üleskut-set minna ühiselt kolhoosi tööle. Õnneks oli ka siis õpetajatest puudus ja nii sattus Malle

asendama haigestunud õpetajat samas algkoolis, kuhu ta oleks ise pidanud 1949 sügisel minema esimesse klassi. Järgmisel aastal enam ülikooli astumiseks takistusi ei tehtud ning Mallest sai pärast TRÜ lõpetamist matemaatikaõpetaja Tamsalus – selles ametis töötas ta üle 40 aasta.

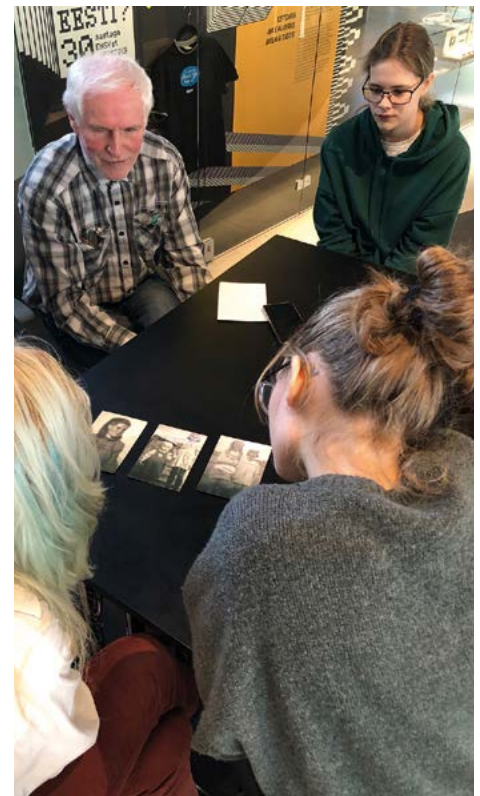
Enno oli veel kolmene, kui tema perele märtsis 1949 järele tuldi. Isa oli võidelnud Vabadussõjas, pidanud talu ja vanem vend oli metsavend. Juba ühest „patust“ oleks piisanud. Kodutallu tuldi öösel kell neli, anti pakkimiseks kaks tundi aega, püssi-mehed seisid kõrval. Sõit küüdivagunis Siberisse Irkutski oblasti söekaevandusse võttis aega 18 päeva. Elukohaks hõredate seintega barakid, üle mõistuse raske töö, toidupuudus, külm – kõik tuli vanematel ja lastel üle elada.

Kooli ei olnud. Õe ja venna haridustee lõppeski kodumaal saaduga. Aastad läk-sid. Vanemad kandsid hoolt, et Enno sai selgeks emakeeles lugemise-kirjutamise ja ka mõningase arvutamisoskuse. 1955. aastal saadeti viis last, sh kümnene Enno, kodumaa poole tee. Ümber tuli istuda Moskvast, siis jõuti Võrru ja sealt bussiga Mõnistesse sugulaste poole. Kooli võeti kohe teise klassi. Ülejäänud pere pääses Eestisse alles 1958. aasta augustis.

Mare sündis 1954 jaanuaris Siberis 40° pakasega, isa oli sel ajal 300km kaugusel metsatööl. Üks eesti naine oli kolhoosist hobusega Mare ja tema ema haiglast 25km kauguselt elukohta toonud.

Mare vanemad tutvusid taigas metsa-töö barakis ja otsustasid luua oma pere. Nad olid olnud varateismelised, kui neid oma vanemate ja õe ning vennaga oma kodudest 14.06.1941 öösel loomavaguni-tes tundmatusse viidi. Emaisa oli Jõhvis kriminaalpolitseinik, emaema Kodukait-ses, isaisa Kadrina vallaametnik, isaema Neeruti kooliõpetaja. Kuu aega kestis sõit sihtkohta. Elukohaks sai Tomski oblast Vasjugani rajoon Maiski külanõukogu. Oma isasid ei näinud nad enam kunagi. Nad hukati aasta pärast Siberi vangilaag-ris. Äraviimised ja esimesed aastad olid hirmsad – nälg, lähedaste surm, teadma-tus pereisade saatusest. Elus püsimine oli tõeline katsumus.

1958 tuli teade, et nende pere võib minna kodumaale. 17 aastat oli vägivald-selt võetud nende elust: vanaema oli koju jõudes 60, ema ja isa 30, Mare 4, vend 3 ja õde 6kuune. Kodumaale jõudes selgus, et neil ei olnud kodu. Kallid sugulased aita-sid igati, kuigi elu ei olnud neilegi kerge. Isal oli lõpetamisel kaugõppes Moskvast tehnikum ja ta sai tööle Hulja sovhoosi, ema põllutööle ja lõpuks sai pere väikese korteri. Elu läks edasi nagu kõigil teistelgi.

Heino sattus küüdirongi kuuekuise imi-kuna. Vanaisa oli Kurvitsa vesiveski omanik ning isa töötas samas ettevõttes töölisena. 25. märtsi hommikul viidi kodust ära vana-ema, ema, Heino ja tema nelja-aastane õde. Samal päeval küüditati eraldi ka vanaisa. Kodust ära olnud isa sai koduteel teada, et pere oli ära viidud. Pere sattus rongi, mis suundus Kaug-Itta Irkutski oblastisse. 18 päeva beebiga loomavagunis olid kohu-tavad. Kuidagi õnnestus lapse mähkmeid pesta, kuivatamiseks mähkis vanaema need endale ümber keha. Paraku mõjus see vanaema tervisele nii, et ta haigestus ja suri rongis. Elama satuti Tšerenhovo söekavandusse kirjeldamatult rasketesse tingimustesse.

Kodumaale jäänud isa oli veendunud, et pere viidi ära põhjendamatult ning hakkas tegutsema selle nimel, et nad kodumaale tagasi saada. Isa oli 1944 sundmobiliseeri-tud nõukogude armeesse, haavata saanud ning pälvinud mingi medali. Kõik see jul-gustas pöörduma vastava taotlusega või-muorganite poole. Nii õnnestuski perel 1952 oktoobris kodumaale tagasi saada. Edasine elu kulges Mõniste kandis.

Noorte Vabamu üritustesarjades võib lugeda pikemalt nova.vabamu.ee õppimis-keskkonnast. Kui soovite tulla jagama enda lugu või kuulama teiste lugusid, kir-jutage palun mulle: ede@vabamu.ee

Ede Tamkivi

Noorte Vabamu tootejuht

Rahvusvaheline teaduskonverents “Kommunistliku terrori nekropol”

Eesti Mälu Instituudi ja Ühingu “Memorial” (Sankt-Peterburg) koostöös leidis 9.–10. veebruaril Filmimuuseumis (Pirita tee 64) aset järjekorras teine rahvusvaheline teaduskonverents “Kommunistliku terrori nekropol: matmispaikade otsingud ja uurimistöö, mälestuspaikade keel ja kujundid”.

Edward Lucas. Foto: Marko Poolamets.

Esimene nekropolistika konverents toimus Tallinnas 2019. aastal, mil keskenduti eelkõige riikliku terrori ohvrite massihaudade otsimise ja säilitamise probleemidele. Tänavusel konverentsil pöörati tähelepanu poliitiliste režiimide korraldatud terrori kogemusele ja mälestuse jäädvustamisele ning arutleti, kuidas töötab juhtumõte „mälu, vastutus, tulevik“ erinevates riikides.

Kõnelejateks olid kogenud spetsialistid Eestist, Georgiast, Kasahstanist, Lätist, Leedust, Poolast, Venemaalt, Ukrainast, Argentiinast, Saksamaalt jm. Kõiki peetud ettekandeid saavad huvilised järelvaadata ja -kuulata Eesti Mälu Instituudi Youtube'i kanalist.

Konverentsi peaesinejaks oli Briti ajakirjanik ja julgeolekuekspert Edward Lucas. Filmimuuseumis toimunud konverentsi ajal andis ta ka intervjuu, mille avaldame koostöös portaali communistcrimes.org nüüd ka Teatajas.

Ütlesite oma ettekandes, et pole õige väita, et „need, kes ei õpi ajaloost, on mõistetud seda kordama”. Kuid samas rõhutasite, et ajalugu mängib praeguses Euroopa julgeolekukriisi väga olulist rolli. Kuidas te need kaks mõtet omavahel kokku sobitate?

Kui mõtlema hakata, siis ajalugu on ju peaaegu lõpmatu. Täiesti ebamõistlik on arvata, et kui sul puudub arusaam kogu inimkonna ajaloost, siis jäädkis sellesse lõputusse nõiaringsi kinni. On ju ajaloosündmusi, millest on nüüdseks üpris arusaadavalt saanud kaugel mälestused. Ma tõin näiteks saja-aastase sõja ja rooside sõja Suurbritannias jne.

varem aru saanud, missugust ohtu kujutas Putini, ja tegelikult ka temale eelnenud Jeltsini režiim.

Eesti kohta on parim näide see, et Venemaa ei leidnud olevat vajaliku vabandust paluda Molotovi-Ribbentropi pakti eest ega tehtud kahju hüvitada. Juba 1994. aastal osutas Lennart Meri sellele kui väga halvadelisele märgile. Ning kui puudub valmidus sellele hiljutisele ja väga valulikule episoodile otseselt reageerida, tähendab see, et ees ootavad uued hädad.

Ütlesite oma ettekandes ja sellele järgnenud vestluses, et Venemaa imperialism on viimase kolmekümne aasta jooksul olnud Venemaa sõjakuse algpõhjuseks ja muidugi ka eelmisel aastal alanud Ukraina vastu suunatud täiemahulise agressiooni sõja liikumapanevaks jõuks. Miks te arvate, et Venemaal on nõnda raske lahti lasta oma imperialistlikust minevikust?

Meie arvame, et 1991. aastal juhtus kolm asja, aga tegelikult oli neid ainult kaks. Esiteks, NLKP (Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei) poliitilise võimu kokkuvarisemine. Teiseks, plaanimajanduse kokkuvarisemine. Ja kolmandaks arvasime, et kokku varises ka impeerium, kuid tegelikult seda ei juhtunud. Impeerium sai küll raskesti kannatada, kuid Venemaa ei väljunud 1991. aasta sündmustest mitte tõelise föderatsioonina, vaid põhimõtteliselt imperialistliku riigina. Seda näitas meile juba õige varsti esimene Tšetšeenia sõda.

Ma arvan, et venelased kompenseerisid oma riigi kui suurvõimu ülistamisega seda alandust ja kaost, mis kaasnes nende tähtsuse vähenemisega maailmas ja seda eba-kindlust, mis tulenes arusaamast, et kõik, mida neile seni oli räägitud majandusest ja poliitikast ja ajaloost, oli tegelikult vale. See võim oli aga lahutamatu seotud Vene riigi imperialistliku olemusega. Ning sellel olid rasked tagajärjed.

Ja kui olete kõigest muust ilma jäänud, siis ainuke, millest kinni hoida, ongi impeerium. Britina saan öelda, et see sarnaneb pisut sellega, kuidas meil Suurbritannias fetišeeritakse oma ajaloo parimaid episoode. Muidugi ei saa me enam väita, et Briti impeerium hõlmab veerandit kogu maailmast, aga me võime lõputult rääkida 1940. aastast ja Hitleri-vastasest võitlusest.

Samuti hoiame üpris kõvasti kinni sel-listest teemadest nagu Gibraltar ja oleme väga uhked oma Falklandi saarte üle. Kipusime üsna neurootiliselt suhtuma Briti, õigem oleks öelda isegi Inglise impeeriumi järelejäänud juppidesse. Nii et midagi võiks siin sarnaselt kõlada. Minu meelest oli see

idee impeeriumist venelaste jaoks nagu mingi ideoloogiline päästepaat, millest kinni hoida. Samas öeldi seda vaid väga harva sõnaselgelt välja. Enamasti väideti vaid, et „nii need asjad lihtsalt on”. Ja kui siis öelda venelastele, et „te ju olete impeerium, sest Tatarstan on teie koloonia”, siis nad vastavad, et „mis te segast ajate, see on lollus!”. Ning sellest tulenes järgmise võimsa ideena läänevastasus. Putini ideoloogia kaks tugisammast ongi imperialism ja läänevastasus.

Rääkisite oma ettekandes pikalt lääne soovimatusest ajaloo keerdkäike lahata, rõhutades eriti tendentsi esitada lihtsustatud narratiivi teisest maailmasõjast kui vabaduse ja demokraatia triumfi tüüri üle. Taoline narratiiv aga ei klapi kuidagi Kesk- ja Ida-Euroopa jaoks, kus sõjale järgnes aastakümneid kestnud okupatsioon. Kas usute, et see kalduvus liigselt lihtsustada on läinud aastal alanud Ukraina sõja valguses muutumas? Ning kuidas võiksid sellele kaasa aidata nõukogudejärgse piirkonna riigid?

Mingis mõttes on toimunud tõesti märkimisväärne nihe. Mäletan, kuidas 1990. aastatel võis väide, et Stalin oli sama halb kui Hitler, mõne inimese rabanduse ääreni viia. Mul oli äge vaidlus nüüdseks meie hulgast lahkunud Christopher Hitchensiga, kes ei suutnud uskuda, et ma sellist asja võin tõemeeli arvata. Ning siis sai ta väga vihaseks, et julgesin pühadust teotada ning vähen-dada Nõukogude Liidu tohutut võitu Hitleri üle ning panin nad Kolmanda Reichiga ühe pulga peale. Nii et asjad on tõesti veidi edasi liikunud. Aga kõik pole veel tehtud. Me võime küll olla otsustanud, et sovjeedid olid paha, kuid endid peame ikka headeks.

Minu arvates selgitab Norman Davies väga hästi, miks ei ole võimalik teist maailmasõda „heaks sõjaks” pidada. Tõsi, ühed paha kaotasid sõja ja selle üle tuleb ainult rõõmustada, sest miljonid elud said seetõttu päästetud. Aga ka Suurbritannia tegi hirmsaid vigu seoses lepituspoliitikaga, ja ütlesin sama ka USA 1930. aastate administratsioonide kohta, kes väitsid, et „see pole meie mure”. Või see, kuidas me kohtlesime oma Poola liitlasi, ei täitnud Atlandi hartaga kokkulepitut, tegime Nõukogude Liidule järeleandmisi nii Teheranis, Jaltas kui ka Potsdamis. Me ei taibanud, et tegemist on tohutu hulga tohutult halbade asjaoludega, millest mõned olid ilmselt ka vältimatud.

Kardan, et Jalta konverentsi ajaks polnud enam muid alternatiive järele ja nii me selle tehingu ära tegime. Kuid me ei tohiks toimunud roosa suhkruvaabaga ilustada. Nagu oma ettekandes ütlesin, on arusaam teisest maailmasõjast enim mõjutanud kultuurisündmusteks filmid „Casablanca” ja „Helisev muusika”. Nende kahe põhjal kujundasid inimesed oma ajalooteadmised, ja kuigi need ei ole täiesti valed, pole need ka täiesti õiged.

Naastes nüüd küsimuse teise osa juurde – mida saaksid Balti riigid, Poola ja teised nõukogudejärgse piirkonna riigid teha selleks, et aidata lääneriikide narratiivi teise maailmasõja kohta ümber mõtestada?

Arvan, et alustada tuleb vankumatult ausast ja professionaalsest ajaloost uurimisest. Ning me ei tohiks ise ajaloost relva teha, et vastata sellele, kuidas Putin ajalugu relvana kasutab. Putin ütleb, et venelased on head ja teie olete natsid. Ja meie ei peaks vastama, et tegelikult oleme meie head ja teie käitute nagu natsid. Nii ei jõua me kuhugi.

Mina usun, et britina jõuaksin ma oma argumentidega palju kaugemale, kui esiteks tunnistaksin Suurbritannia tehtud vigu, alates kasakate repatrieerimisest kuni Inglise-Saksa mereväekokkuleppeni. Nõnda oleksime palju paremas positsioonis, et pidada seda sorti poliitikat ja narratiive puudutavaid lahinguid.

Niisiis, minu meelest on see oluline. Ka Leedus on ilmsiks tulnud inetuid ja vahel lausa ootamatuid juhtumeid. Võtkem näiteks Jonas Noreika – teda peeti suureks kangelaseks, ta tegutses metsavennana, aga nüüd on välja tulnud üsna veenvaid tõendeid, et ta võis olla olnud ka sõjakurjategija ning seotud holokaustiga.

Ma arvan, et selliseid asju ei tohi vältida. Tuleb öelda, et lähtugem faktidest, eraldi võib rääkida kontekstist ja nii edasi, kuid selge on ka see, et räpastest asjadest rääkimata jättes lõppude lõpuks ikkagi ei võida. Ajaloo puhul on tähtis vankumatu ausus ja täpsus. Aga lisaks on väga tähtis panna tähele, kuivõrd ohtlik on see, et Putin kasutab ajalugu ja geograafiat relvana. See ei erine sugugi Hitleri loosungist „Blut und Boden” („veri ja muld”).

Putini tegevuses peegelduvad 19. ja 20. sajandi kõige hullemad asjad kõige muret tegevamal moel. Ning me peame neile kõhklematult osutama, kuigi ei saa öelda, et tegemist oleks täpse analoogiaga.

Ehk on probleem selles, et Putin püüab jätta endast muljet kui ajaloolise täpsuse eest kõnelejast. Ta korraldab uhke avaliku etenduse, kus esitleb hoolikalt valitud arhiividokumente, öeldes et „vaadakem siis fakte”, jättes aga meelega ajaloolise pildi tähelepanuta.

Kahtlustan, et Putin saaks ajaloos väga viletsa hinde. Tunnustan poliitikuid, kes püüavad end ajaloos harida. Aga tuleb näha ka väga olulisi erinevusi. Kuigi Inglise-Saksa mereväekokkulepe oli laiduväärne, ei olnud sellel salaprotokoll, mille järgi me oleksime Läänemere-äärsed riigid Nõukogude Liidule või Saksamaale lubanud. Nii võin ma Putinit kiita ettevõtlikkuse eest, kuid mitte ajaloolise täpsuse järgimise eest.

Parimal juhul on ta ajaloo asjades amatöör. Esitasite täna oma ettekandes

huvitava küsimuse: mis oleks juhtunud, kui Kolmas Reich oleks teise maailmasõja võitnud ja tegutsenud sõja järel nii, nagu seda tegi Nõukogude Liit. Paljudele selline stalinismi ja natsismi võrdlemine ei meeldi, kuna holokausti tajutakse unikaalsena. Kuidas tulevad teie meelest need rahvad, kes pidid kogema stalinismi õudusi, toime maailmas, kus nõnda ülekaalukalt mõistetakse hukka Hitleri kuritegusid ja oluliselt vähem pööratakse tähelepanu Stalini omadele?

On tõsi see, et ajaloosündmused on unikaalsed ning on suur viga katsuda neid kategoriseerida. „Suurt hüpet” ja kultuurirevolutsiooni Hiinas tuleb lugeda kujuteldamatuks jõhkruks. Jaapani võimu Ida-Aasias tuleb lugeda kujuteldamatuks jõhkruks. Holokausti tuleb lugeda kujuteldamatuks jõhkruks. Gulagi laagreid ja holodomori tuleb lugeda kujuteldamatuks jõhkruks.

Kõiki neid tegusid tuleb vaadelda üksteisest eraldi, just nimelt seetõttu, et tegemist oli ju päris inimestega, päris sündmustega, mis päriselt juhtusid. Mulle ei meeldi paigutada asju eri kastidesse. Kui iga ajaloosündmuse faktid ja ainukordsus on kindlaks tehtud, siis teinekord on kasulik ka võrrelda ja öelda näiteks, et holokausti puhul mõrvati inimesi tööstuslikus mastaabis, kuid Nõukogude Liit toimetas oma tapatöid teisiti.

Holokausti ajal tapeti inimesed paigutades, mida nad tundsid ja sageli ka inimeste poolt, keda nad tundsid. Sovjeetide käe läbi said inimesed hukka kodust kaugel ja nad ei tundnud oma mõrvareid. Ma ei arva, et see oleks relativistlik suhtumine ühte või teise, kuid leian, et selliseid paralleele tasub siiski endale teadvustada. Vahel on selliste võrdluste tegemine kasulik mõtteharjutus... Vaadakem veel üht sellist – kujutlegem, et Ameerika kaotas külma sõja ja Nõukogude Liit käitus Ameerikaga nõnda, nagu ameeriklased ja nende liitlased käitusid Venemaaga.

Ma arvan, et tegelikult me tegime 1990. aastatel kõik enam-vähem õigesti. Kuid selliseid ebamugavaid ja keerulisi võrdlusi tasub teha selleks, et aru saada, miks nemad eksivad. Ja vahel on parim osa sellest võrdlusest, kui öelda, et „just sellepärast see ei toimigi”, isegi kui pealiskaudselt vaatlusel võib paista, et toimib.

Intervjuu viis läbi ja teksti toimetab Jesse Seeberg-Gordon Eesti Mälu Instituudist.

<https://communistcrimes.org/et/edward-lucas-putini-sojakuse-juured-peituvad-venemaa-imperialistlikus-minevikus>

Siberis sündinud laste MTÜ tegevusest

Siberis sündinud laste MTÜ asutamisest on kirjutatud Memento 2022 aprilli 36. numbris, lk 13. Aastaga on MTÜ liikmete arv kahekordistunud. Liikmete arv on tõusnud 150-ni.

Siberis sündinud laste MTÜ on oma tegutsemisaasta jooksul koos käinud kahel üldkoosolekul ja läbi viinud esimese aruan-dekoosoleku.

28. mail 2022 koguneti üldkoosolekule Vana-Võidus. Ühingu liikmed tõid kaasa Siberist pärit tarbeesemeid ja Siberit meenutavaid mälestusesemeid, millest koostati näitus. Koosolijad jagasid omavahel mälestusi ja esimesi kogemusi ühingu poolt väljaantava raamatu jaoks lugude kirjutamisest.

Üldkoosolekul oli külaliseks Riigikogu liige Helmen Kütt, kes andis ülevaate riigikogu tööst represseeritute ja pensionäride probleemide lahendamisel. Siberis sündinud lapsed tõid esile mitmeid represseeritute õigusi puudutavaid küsimusi. Kohtus on mitmeid vaidlusi Sotsiaalkindlustusametiga. Aeganõudvad kohtuvaidlused on seni olnud represseeritud mitterahuldavate tulemustega. Koosoleku lõpus tegi Helmen Kütt ettepaneku järgmise ühingu koosoleku korraldamiseks Riigikogu ruumides. Võtsime ettepaneku vastu.

21. oktoobril 2022 koguneti üldkoosolekule Riigikogu konverentsisaalis.

Üldkoosolek algas leinaseisakuga. 2022. a möödus 80 aastat Kaitseliidu liikmete, riigiametnike, sõjaväelaste jt. süütute hukkamisest 1942. aastal Siberi vangilaagrites. 14.06.1941 arreteeriti aktiivsed mehed ja naised, kellele arvati süüks eelkõige isamaa armastust – s.h. kuulumist Eesti Vabariigi kaitseks loodud Kaitseliitu. Ülevaate andis ühingu juhatuse liige, Eesti Rahva Muuseumi hariduskeskuse metoodik Virve Tuubel, kelle mõlemad isapoolsed vanavanemad küüditati Sverdlovski oblasti Sosva surmalaagrisse. Virve Tuubel kõneles neist kümnetest Naiskodukaitse juhtidest, kes poliitvangidena olid surmalaagris võrdväärselt Kaitseliitu kuulunud meestega.

Koosolijaid tervitasid Riigikogu XIV koosseisu teine aseesimees Martin Helme ja Riigikogu liige, sotsiaalkomisjoni esimees Helmen Kütt. Sõna võttis Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste, kes ka ise on Siberis sündinud laste MTÜ liige.

Põhjaliku kõnega esines SA Eesti Represseeritute Abistamise Fondi juhatuse liige Peep Varju, kes rääkis represseeritute vanema põlvkonna kogemustest oma õiguste kaitseks ning andis edasi nõuandeid ja soovitusi Siberis sündinud lastele kui nooremale põlvkonnale alustatud tegevuse jätkamiseks.

Siberis sündinud lapsed elasid nagu Lydia Koidula „aiaäärseis tänavas“, kuni elasid nende vanemad ja vanavanemad.

Üldkoosolek Pärnus 4. veebruaril 2023

Vestlusring kohvilauas. Fotod: MTÜ kogu

Aastate möödudes ning vanavanemate ja seejärel vanemate kadudes on paljud neist jäänud olukorda, et kuigi Siberis sündinud, ei tunnista neid Eesti Vabariigis represseerituga võrdsustatuks.

MTÜ on tekkinud vajadus liikmete õiguste eest seista. Oma pere loo ja võitluse represseeritute õiguste eest Eesti Vabariigis tõi üldkoosolekule pr Ritta Roosaar, Tallinna Tehnikaülikooli õppejõud ja Siberis sündinud laste MTÜ liige. Üldkoosolekul osales justiitsminister Lea Danilson-Järg ja Sotsiaalministeeriumi pensionipoliitika ja piiriülese sotsiaalkindlustuse osakonna nõunik Liidia Soontak, kellele oli võimalik küsimusi esitada ja kellele esitati ettepanekuid Okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isikute seaduse (ReprS) tõlgendamiseks või vajadusel muutmiseks. Juba enam kui kümme aastat on seadust tõlgendatud kitsalt, represseeritutele kahjulikult, mille tõttu on paljud Siberis sündinud lapsed jäetud represseerituteks tunnustamata.

Ritta Roosaaire ema ja vanaema küü-

ditati Siberisse 25.03.1949. Nad elasid koos ühise perena enne küüditamist Eestis, küüditatuna Siberis ja asumiselt Eestisse tagasi naasnuna. Emale ja vanaemale anti asumiselt vabanemiseks luba eri aegadel, vähem kui kuuajase vahega. Ema sai loa enne vanaema. Ritta sündis 18 päeva pärast ema vabastamist ja 8 päeva enne vanaema vabastamist. Loa saamise ajal oli ema tervisliku seisundi tõttu haiglas kuni sünnitamiseni. Ta ei teadnudki loa olemasolust. Eestisse tuldi esimesel võimalusel pärast vanaema vabanemist. Ritta Roosaar küsis koosolijate ees seistes, kas tal on Siberis sündinud lapsena õigus seista MTÜ liikmete ees.

Justiitsminister ja Riigikogu sotsiaalkomisjoni liige väljendasid üldkoosolekul represseeritute probleemide mõistmist ja vajadust probleemiga tegeleda.

Justiitsministri kutsel käis MTÜ esimees Made Torokoff-Engelbrecht justiitsministeeriumis, kuhu oli kutsutud ka Riigikogu liikmeid.

Samal ajal oli Riigikogu menetluses ReprS

§ 61 muutmise seadus represseeritu toetuse tõstmiseks. Pr. Helmen Küti kutsel osalesid 15.11. Siberis sündinud laste MTÜ esindajatenä Riigikogu sotsiaalkomisjonis Ritta Roosaar ja Ene Muts. Toetasime represseeritute toetuse tõstmise eelnõu ja selgitasime represseeritute õiguste kitsendamise aspekte ja vajadust õiguste laiendamiseks.

Sotsiaalkomisjoni istung, kus MTÜ esindajad osalesid, toimus enne seaduseelnõu 698SE teist lugemist Riigikogus. MTÜ-l ei ole muudatusettepanekute esitamise õigust ega seaduste algatamise õigust. Seepärast meie muudatusettepanekud eelnõusse ei läinud, küll aga olime teinud eeltöö. ReprS § 2 lg 2 muutmine samaaegselt ReprS § 61 muutmise oleks menetlust pikendanud ja seda ei saanud lubada, kuna represseeritu toetuse tõstmine oli seotud eelarvelise küsimusega. Seadusemuudatuse eraldi menetlemine andis kõigile represseeritutele toetuse suurendamise 292 euron, mille represseeritud jaanuaris kätte said.

Sotsiaalkomisjon korraldas 12.12. uue istungi ReprS § 2 lg 2 muutmise küsimuses ja kutsus seekord istungile Siberis sündinud laste MTÜ ja Eesti Memento Liidu esindajad. Istungil osales MTÜ esindaja. EML nimel saatis seisukoha juhatuse liige Rein Purje, kes toetas ReprS § 2 lg 2 muutmist ja sellega represseeritute laste olukorra leevendamist.

Sotsiaalkomisjon tegi 13.12. otsuse algatada ReprS § 2 lg 2 muutmise eelnõu 770SE. Seaduseelnõu läbis kolm lugemist tõrgeteta ja Riigikogu võttis seaduse vastu 22.02.2023. Vabariigi President kuulutas seaduse välja 01.03. Seadus on avaldatud Riigi teatajas I 11.03.2023, 8. Okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isikute seaduse terviktekst on avaldatud samas Riigi teatajas I 11.03.2023, 56.

01.01.2024 kehtima hakkava ReprS § 2 lg 2 järgi represseerituteks loetakse ka ReprS § 2 lõikes 1 nimetatud isiku laps, kes sündis:

- 1) vanema asumisel või kinnipidamiskohas oleku ajal;
- 2) pärast vanema vabanemist kuni ajani, mil vanemale anti luba Eestisse naasmiseks;
- 3) viie aasta jooksul käesoleva lõike punktis 2 nimetatud Eestisse naasmise loa saamisest alates, ilma et vanem oleks Eestisse naasnud või
- 4) pärast käesoleva lõike punktis 3 nimetatud tähtaega, kui tema vanemal ei olnud võimalik mõjuval põhjusel Eestisse naasta.

ReprS § 2 lg 21 selgitab, et ReprS § 2 lõike 2 punktides 3 ja 4 nimetatud tingimustele vastavatel isikutel on õigus taotleda represseeritu staatust tähtajatult käesoleva seaduse jõustumisest alates sõltumata sellest, kas nad on varem vastava taotluse esitanud.

ReprS § 2 lg 22 järgi ReprS § 2 lõike 2

punktides 3 ja 4 nimetatud tingimustele vastavatel isikutel on ReprS 2. peatükis sätestatud toetuse ja soodustuste saamise õigus ning 4. peatükis sätestatud pensioniõigus alates nende represseerituteks tunnustamisest.

Nagu eelpool nimetatud, jõustub ReprS § 2 lg 2 01.01.2024, sest seadusemuudatus on seotud riigi eelarve küsimusega. Igale seadusemuudatusega lisanduvale represseeritule tekib õigus vähemalt 292 euro suurusele toetusele. Meie ei tea täpselt kui paljusid Siberis sündinuid seadusemuudatus puudutab. Oleme oletuslikult hinnanud, et võib mõjutada kuni 500 inimest, kellele teoreetiliselt tekib õigus toetusele. Raha pole põhiküsimus, sest summa on riigi eelarve mõistes tühine. Seaduse jõustumist mõjutab riigi arvutisüsteem, mis vajab uut töötlust ja uus töötlus vajab aega.

Seadusemuudatuse menetlemine on toimunud Riigikogus väga kiiresti. Seaduseelnõu algatamisest kuni seaduse avaldamiseni Riigi teatajas möödus vähem kui kolm kuud. Seadusandja on represseeritute õigusi puudutava küsimuse lahendanud väga kiiresti ja sellega näidanud, kui oluline see küsimus on. Seaduse muutmise on saanud represseeritute õiguste mingis osas selgus. Käimasolevaid kohtuvaidlusi tuleb vaatamata sellele jätkata kuni selguse saabumiseni konkreetsetes vaidlustes.

4. veebruaril k.a. oli Pärnus MTÜ esimeene aruandekoosolek. Kogunesime Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis. Suur auditorium oli tihedalt rahvast täis. Liikmete koosolekutest osavõtu aktiivsus on suur. Üldkoosolek kuulas ära ja kinnitas tegevuse esimese majandusaasta ja revisjonikomisjoni aruanded. Pärast seaduse järgi kohustuslike toimingute tegemist kuulati kahte ettekannet. Siberis sündinud laste MTÜ liige dr Ene Tomberg rääkis teemal „Kuhu liigub tervishoid?“ ja Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse uurimisprogrammi „Julgeolek ja kerkus“ juht/teadur, ajaloodoktor Ivo Juurvee teemal „Venemaa spioonide püüdmine Eestis ja maailmas 21.sajandil“. Mõlemad väga tunnustatud lektorid ja teemad suurt huvi pakkuvad.

MTÜ koosolekuid on juhatusel aidanud korraldada koosoleku toimumise piirkonnas elavad MTÜ liikmed: Maria Sääsk Vana-Võidus Viljandimaal, Ene Järv Tallinnas Harjumaal, Urve Sopp, Maie Haas ja Marita Rebane Pärnus.

Iga kokkusaamine teeb liikmetele suurt rõõmu. Alati kõlab meie üldkoosolekul muusika erinevatelt esinejatelt. Üldkoosolekult kaasavõetud positiivne meeleolu saadab ühingu liikmeid nende igapäevaelus järgmise kohtumiseni.

Ene Muts
Siberis sündinud laste MTÜ
juhatuse liige.

Järg Memento Teatajas nr 37 ilmunud kohtuloole

Peep Varju

Tallinna Halduskohus tegi 20. jaanuaril 2023 kohtuotsuse, millega rahuldab Lanna Vassila kaebuse Sotsiaalkindlustusametile vastu. Ameti kaks komisjoni keeldusid represseeritu tunnistuse andmisest L. Vassilale, kes on poliitvangi Ants Luige Vorkutas kinnipidamise kohas 1956. aastal sündinud tütar. Esimene otsus tehti 17. detsembril 2021, teine uue komisjoni otsus vastuseks vaidele tehti 22. märtsil 2022. Halduskohus otsustas, et mõlemad keeldumised ei olnud õiguspärased ja kohustas kaebaja 19.07.2021 esitatud taotlust täies mahus uuesti läbi vaatama. Otsuses märgiti, et teadaolevate faktide eitamine ja faktide asemel oletuste esitamine ei ole õiguspärane.

Saatusekaaslastele teadmiseks nimetan kahte salastatud dokumenti, mis isegi nn Hruštšovi sula ajal, kui poliitvangid vabastati vangilaagritest, keelasid eesti lastele pääsu Eestisse. N. Liidu peaprokuröri salajane määrus 20. juulil 1954 keelas erandina, et Eesti, Läti ja Leedu nn natsionalistide kohta ei kehti piirangute vähendamine. Eesti NSV-s hakkas 12. oktoobrist 1957 kehtima salastatud seadlus, mis keelas karistusest vabastatud inimestel kodumaale tagasipöördumise. Seadlus määras karistuse 1-3 aastat vangistust ja pärast karistuse kandmist väljasaatmise ENSV-st. Lisan veel selgituseks, et 1949. aasta märtsiküüditamise dokumentides fikseeriti väljasaatmine sundasumisele igaveseks ajaks (vene k - навечно). Venemaale deporteeritud Eesti kodanike kõigil Siberis sündinud lastel on represseeritu õigused nii lähtudes RIS-seadusest kui ka nimetatud saladokumentidest. Sotsiaalkindlustusametile eitavad otsused ei ole õiguspärased, kui kasutada Tallinna Halduskohtus sõnastatud kohtuotsust. 20. jaanuaril 2023 tehtud kohtuotsus paneb meie arvates piinlikku seisu Õigus-kantsleri Kantselei töötajad. Nad keeldusid 7. septembril 2022 antud vastuses nõukogude repressioonides kannatanute ühingu tegelemast järelevalvega tõsiste seaduse rikkumiste tõkestamiseks.

Kõikidele Siberis sündinud nn rahva-vaenlaste lastele, kes on saanud Sotsiaalkindlustusametilt eitava vastuse represseeritu tunnistuse taotlemisel, vaidlustada RIS-seaduse vastane otsus.

Hävitajatest põgenejateks

Võrumaa hävituspataljonlaste mälestusi

1941. a. suvesõjast on kirjutatud päris palju, on mälestusi, kokkuvõtlikke käsitlusi, avaldatud on ka olulisemaid algdokumente. Viimaste hulgas on üks eripärane dokumendikomplekt: endiste hävituspataljonlaste ja muude nõukogude võimuorganites töötanud isikute 1942. a. suvel jutustatud mälestused, üleskirjutajaiks kirjaoskajad inimesed nagu N. Andresen, A. Alle jt.

Mälestused on vähem kui aastatagused, jutustatud nö „omadele“, puudub enesetsensuur, meeles on palju detaile. Pole kriitikat võimu üleriigiliste korralduste kohta („sundevakueerimine“ enne sõda, põletatud maa taktika, võitluse vajalikkus „bandiitidega“), küll ollakse tihti avameelsed neid täide viinud isikute ja kohaliku korraldustöö osas. Mälestused on koondatud maakondade kaupa ja aastail 1993–2001 publitseeritud üldpealkirja „Sortside saladused“ all, publikatsiooni ette valmistanud Mart Arold.

Materjali on palju, valisin välja maakonna, kus hävitamine asendus pagemisega üsna ruttu, nimelt Võrumaa, kuhu Saksa väed jõudsid 9. juulil. Kõigilt intervjueeritud isikutelt küsiti eraldi esimesel kahel sõjanädalal antud korralduste täitmise kohta. Toimus kutsealuste, mootorsõidukite ja hobuste ning vankrite mobilisatsioon. Kutsealuste mobilisatsioon üldiselt ebaõnnestus, isegi miilitsatena töötanud isikuid läks massiliselt metsa, mõnikord võeti kaasa ka äraandmisele kuuluvad mootorsõidukid.

Hobuste mobilisatsioon läks paremini, kuid ka seal nähti ebaõiglust, ainus hobune võidi võtta ka kehvikutelt. Hobused laaditi raudteevaguneisse ja saadeti Venemaale, osa näiteks Karjalasse. Hobuste saatust oli kurb, järgmist kevadet ei näinud neist vist keegi.

Hävituspataljonis oli üle 200 mehe, kuid haarangud jäid eriliste tagajärgedeta, kuigi metsavendi oli palju. Kohati ei antud hävituspataljonlastele relvi enne, kui lahkumisel. Friedrich Kõlli, Võrumaa ajalehe toimetaja ja jutukirjutaja arvas, et „Võrumaa banditismi suurim põhjustaja oli Võru maakonna partei halb kaader. Esimene sekretär Kuhlberg oli keskpärane juht ja väga kinnine. Jättis kõigile alluvatele viimase palga maksmata, kuigi raha oli olemas. Hiljem varastati temalt 10 000 rbl ...

Asju siiski nähes ja nendest aru saades keskmikud ja isegi kehvikud liitusid kulakutega, kes valgusid metsadesse. Ka sundkorras väljaviimine toimus Võrumaal halvasti ja mõjus banditismi tekkimisele kaasa.“Rahvas olevat jätnud üldiselt rõhutud mulje, ka vaesemates kihtides. Hävituspataljoni abistamisel oldi apaatsed.

Meinhard Treier, komsomolitegelane Rāpina, sõitis 28. või 29. juunil koos hävituspataljoni rühmaga Mehikoormasse, et võimalikuks evakueerimiseks ettevalmistusi

teha. „Varahommikul jõudsi Naha külla, kus eranditult kõik majad, ka saunahurtsikud olid ehitatud sini-must-valgete lippudega. Lapsed ja naised istusid väljas majaesistel ja aedades. Oli näha ja tunda pühalikku rõõmu ja kilkamist. Sõitsime läbi küla Meeksi TK juurde. Ka siin oli sini-must-valge kõrgel mastis. Ümberkaudsetest taludest avati tuli, meil polnud muud relvastust kui üks püss, mis tulistamisel lahti ei läinud. Paari päeva pärast veel üks katse, kuid kuna oma jõududest ei piisanud, siis tulid üle järve page-nud Meeksi TK esimehe kutsel Venemaalt piirivalvurid ja vallutasid vallamaja, kus 13 bandiiti surma sai. Pole siis ime, et nädalapäevad hiljem nägid Venemaale taandunud hävituspataljonlased vastaskaldalt, kuidas Meeksis tütarlapsed ja naised jooksid rõõmsalt hõisates saksa veoauto ümber. Tuletõrjetornis lehvis taas Eesti lipp“.

Juba sõja algul kuulutas Stalin välja põletatud maa taktika, okupantidele ei tohtinud jätta „liitritki kütust, peotäitki vilja“, ka suutäitki vett (veevärk tuli selle olemasolul õhku lasta). Karjad tuli ära ajada, viljapõllud kas üles künda või põlema panna. Viimast väitsid paar Harjumaa aktivisti ka teinud olevat. Võrus oli hävitustöö enamiku jutustajate meelest liiga napp. Lasti õhku kasarmud ja laskemoonaladu, loomade ja varade äraviimist ei jõutud teha, kaupluste kaubatagavarad jäid kohale, ka Võru suurim tööstusettevõtte, nahavabrik, jäi hävitamata. Vaenlase kahjustamiseks lasti järve viinavabriku piiritust. Kuigi välja oli pandud valvureid, koguti ja joodi seda niihästi rentslist kui ka järvest juba veidi segatuna.

Kogu linn olevat olnud sel päeval purjus. Kahjuks ei maini ükski jutustaja sündmuse kuupäeva, kuid märgitakse, et see olevat takistanud inimeste evakueerumist, mis toimus 8.-9. juulil.

Põgenejad jõudsid Võrru juuni lõpul. (Saksa väed jõudsid Riiga 1.juulil.) Ühel ööl saabus Võrru paarikümnel sõiduautol Läti Ülemnõukogu ja RKN liikmeid. Mehed olid revolvrile ja käsigranaatidega varustatud. Igal autol oli kuulipilduja. Nad paigutati seminari ruumidesse öökorterisse, söödeti. Põgenikud seletasid, et Riias lastavat peaaegu igast majast bandiitide poolt kuulipildujatest ja automaatidest. Hommikul sõideti edasi Tartu poole. Läti miilitsaid tuli Võrru juuni viimastel päevadel 2 veoauto täit, kokku umbes 80 meest. Neile lisandus peatselt salkadena läti hävituspataljonlasi, kelle käitumises ilmnas kaotaja tigidus. Kõigi jutustajate üksmeelne hinnang nende suhtes on – röövlid. Röövisid kauplustest toiduaineid, liiklusvahendeid. Kanepis tapeti postkontori ülem ja tarvitajate ühise juhataja, kes neid takistada püüdis. Mõned (kas ausamad?) läksid üle vahetuskabandusele ja vahetasid relvi toidu vastu. „Just nende käest said bandiidid (so metsavennad) oma parima relvastuse“. M. Treier meenutab: „Esimesed läti hävituspataljoni väeosad ilmusid Rāpina kanti 3. või 4. juuli. Siis hakkas neid Tartu poole sealt palju läbi minema. Nad pidasid end ropult üleval (õige harva olid nad viisakad), küsisid, kas teil kedagi tappa on, meie tapame. Vastasime, et otsige metsadest bandiite, rahulikke elanikke meie ei puuduta. Lätlased aga metsa

ei läinud. Nad röövisid küladest hobuseid ja võtsid poodidest vägivaldselt kaupu, peamiselt toiduaineid.“ Mõned neist võtsid siiski ka haarangutest osa, kuid sealgi eeskätt rööviti tühjakstehtud taludes.

8.-9. juulil toimus inimeste evakueerimine, mis oli kõigi meelest halvasti korraldatud. Võimuesindajate perekonnad olid maal, aga autodele bensiini ei antud, et neid linna tuua, kuigi seda oli piisavalt, sai veel kaasagi võtta. Tallinnast saadi vastuolulisi korraldusi, telefoniliinid olid lõhutud, põgenemine oli kohati paaniline, rikkis autod jäeti maha koos osa inimestega.

Väimelast algas ülepeakaela põgenemine, Staabi seisukoht tundus olevat, et päästku end kes suudab, kes ei suuda, jäägu maha. Võru miilitsabrigaadist aga läks 25-30 meest metsa. Tartust kihutati õhtuks Mustveesse. 14. või 15. juulil saadeti võrulased Varnjasse ja sealt Praagale, kus kaitsti jõesuud koos punaarmeeelastega. Toimus lahing lõunakaldalt mootorpaatidega saabunud kaitseliitlastega, üks Võru miilits torgati omade poolt eksikombel surnuks.

Hävituspataljoni juhtkonna, punaarmee-laste ja lätlaste vahekorrad olid tihti kaugel relvavendlusest. P. Pelisaar meenutab, et Peipsi ääres Praagal oli meestel suur tubakapuudus. „Juhid ütlesid, et ei ole, muretseti vaid pisut mahorkat. Omedu küla all lasti kaks meie kraamibussi sõidukõlbmatuks. Neid vaatama minnes selgus, et bussid olid peale peenemate toiduainete nagu biskviidid, šokolaad jne täis häid sigarette, paberosse, tubakat. See vihastas meie reamehi. Kõik see meestele vajalik vara, mida teadmata milleks või kelle jaoks hoiti, jäi Omedu alla.“

V. Nogo meenutab, et ühel pühapäeva hommikul said nad korralduse olla 45 min pärast Varnjas, venelased olid lahkunud juba varem. Vahemaa 8 km joosti, Varnjas oli kõik taandumiseks valmis. „Meie, Praagalt tulijad küsisime süüa. Staabimehed vastasid: ei saa, ei ole aega. Otsisime siis ise, kuid tee, mis oli katlas, oli petrooleumiga segi valatud, supp maha kallatud (nähtavasti hävitamise otstarbel), ja süüa me ei saanudki. Väljasõiduks näis aega küll olevat, umbes tund aega istusime higistena autodel ja ootasime. Käisime vahetevahel toitu nurumas, mida meie aga ei saanud. Öhtul kella 10 ajal sõitsime minema. Üldse toitulustamise suhtes meeste eest ei hoolitsetud. Staap ise sõi sealihaga, praadis kooke, oli moosi – mehed käisid aga ümbruskonnas ise omale toitu muretsemas. Mõni kord ähvardas see riisumiseks kujuneda. Sai seltsimehi relvaga tagasi hoitud. Niisugune olukord mõjus meeste meeleolule poliitilisest küljest väga halvasti. Meile kujunes Praagul päris õnneks, et meie keskele oli sattunud Võru juut Lieb. Tal oli toidu hankimise asjas hea nina. Tema tõttu saime kanu süüa. Ta hankis niisugust kraami mahajäetud taludest.“

Varnjast Koosale saadi, aga Mustvee maantee oli juba paksult taganeva punaväge täis. Väikesi metsadeid pidi jõuti varahommikuks Mustvee lähistele, kuid

Hävituspataljonlaste vastased – Mõniste Omakaitse rühm 1. augustil 1941.

sakslased olid sinna jõudnud tund aega varem. Päev läbi kestnud tulevahetuse järel taanduti Votikvere ja Saare metsadesse. Mustvee põles. Inimmälu on valikuline, järgnenud lahingutest ja väikeste rühmadena taganemisest läbi suurte metsade Avinurme poole on mälestused hajusad ja segased, meeles on aga pidev nälg. „Hoidsime küladest eemale, kartsime. Sõime mustikaid ja jänesekapsaid. Korra said meie salga punaväelased üksiku talu õuel olevast punaarmee katlast suppi. Kui aga meie sinna jõudsiime, oli supp lõppenud ja meie saime vaid tükikese kuivikuid.“

Talu jäeti terveks, kuna sinna jäi maha punaarmee-lasi. Muidu põletati punaarmee-laste poolt kõik üksikud talud ja elamud. Ühes üksikus metsatalus oli pererahvas laua ümber õhtust söömas (istusid: mees, naine, väike laps ja habemega vanamees), sinna visati hoiatamata käsigranaat aknast sisse ja pisteti siis maja ning kõrvalhooned põlema. Olime näljased, tülpinud, riided roomamisest räbalad, jalad hõõrdunud. Enne Avinurmet leidsime ühest tühjust metsamajast rukkijahu, millele lisaks juut Lieb leidis purgitäie toorest tükkideks lõigatud searasva. Jaotasime searasva – iga mees sai killukese. Jahu segasime veega ja jõime. Oli väga hea. Korra leidis juut kusagilt kausitäie võid. Leiba ei olnud, sõime paljalt.

Neljanda päeva hommikul kell pool üheksa jõudsiime Avinurme. Võrulastest oli kohale jõudnud 6 meest...“ Järgnenust leiab märkimist liitumine Tartu hävituspataljoniga, sai lõpuks süüa ja magada. Avinurmes oldi 3 päeva, siis mindi Rakvere poole. Teel midagi erilist ei olnud, bandiite ei nähtud, tehti läbiotsimisi ja kuulati inimesi üle. Kedagi maha ei lastud. Suurt segadust Mustvee alt taganemisel märgivad ka teised. Tulistamine oli korratu, haavatuid ei aidatud, kes maha jäi, see jäi. Metsa jäid maha voodid, suurtükid, hobused, väga palju kariloomi.

Paul Pelisaar meenutab neljapäevast ekslemist metsades: „Kus maja oli, sealt meid tulistati. Kolm niisugust maja süüta-

sime käsigranaatidega põlema.“ „500-meeline jõuk“ jagunes gruppideks, teisel päeval leidis keegi politruk, kellel oli kompass, nii jõuti Avinurme, kust mindi Rakvere poole, kuid Veneveres sunniti neid uuesti Mustvee poole vaenlasele vastu minema, kuigi „Meeste meeleolu oli langenud. Neist ei olnud mingeid võitlejaid. Nad olid enamikus palja jalu, jalad verised, paistes, pakitud granaadipakendesse“. Tartu hävituspataljoni koosseisus jääd Viirumaale. „Püüdsime küll bandiite, kuid suuremat kätte ei saanud. Tallasime niisama tühja tuult. Korra 8.-9. aug. käisime Oonurmes, kus tabati siiski 2 naist, kelle mehed metsas ja 4 meest, kellel pojad metsas. Tabatutega tehti Tartu ratsaüksuse juhataja Kaleviste korraldusel lühike lõpp Sirtsu soos...“

Põgenejate saatust oli erinev. Hävituspataljonlased, miilitsad ja muud, kes ei kuulunud mobiliseeritute hulka, hajusid valdavalt üle uue suure kodumaa laiali Leningradi oblasti eesti küladest kuni Siberi ja Kesk-Aasiani. Küladest pani mitmel pool imestama kehv elujärg ja asjaolu, et neis olid vaid naised ja lapsed, eesti mehed olid kadunud ja neist ei tahetud ka eriti rääkida. Kõige halvemini käis nende käsi, kes jäid Leningradi blokaadi. Võrust pärit Elmar Kroon sattus Tapale, sai laevaga Tallinnast Kroonlinna, kus moodustati Eestist mobiliseeritute ja hävituspataljonlastest tööpataljon (umbes 1000 meest). Tööpataljonis tegid nad Neeva põhjakaldal kindlustustööd, toitlustus oli väga vilets, sest toitlustajad kõrvaldasid toiduaineid, vahetati mobiliseeritute ja hävituspataljonlaste vahel oli terav. Sooje riideid ei olnud, tööle saadeti ka kõige karedama pakasega, arst ei vabastanud haigeid ja alatemperatuuriga isikuid, kes viidi püside vahel tööle. 1000 mehest jäi ellu 200. Pataljon lõpetas jaanuari alul, tervemad mehed viidi sisemaale, haiged Leningradi haiglatesse.1942.a. kevadest alates kohtusid nad aga juba Uurali mägede jalamil, kus sügisel loodi Eesti Laskurkorpus.

Liivi Uuet
arhivaar

Põhja-Pärnumaa vallast pärit Elmar Joosepi 100. sünniaastapäev

Järgmise aasta 13. juunil möödub sajand kunagise Uduvere alevikus (nüüd Pärnu- Jaagupi alevi osa) sündinud mäeinseneri, vabadusvõitleja ja ajalooarrastaja Elmar Joosepi sünnist. Selle tähtpäeva meenutamise ettevalmistamist on alustanud MTÜ Uduvere Selts. Soov on sel puhul välja anda mälestustrükis ja sündmust ise väärilt Elmar Joosepi sünnialevikus tähistada. Maakondliku tasemega ettevõtmisele pani öla alla Pärnumaalt valitud Riigikogu Isamaa erakonna liige Andres Metsoja, leides võimaluse hetkel keerulistes majandusoludes Uduvere Seltsi riigelarvest rahaliselt toetada. Tänu sõnad selle eest!

Erika Lilleoru juhitud MTÜ Uduvere Selts on Halinga osavallas ajaloolises Uduveres koostöövalmis kõigi kaasamõtlete ja -tulijatega. Teretulnud on siiani avaldamata fotod Uduverest ja Joosepiste perekonnast. Järgmise aasta mälestusüritusele on oodatud kõik huvilised, eriti aga Elmar Joosepi sugulased ja endised mõtte-, võitlus- ning töökaaslased kodu- ja välismaalt, eriti ookeani tagant Elmari õe Maimu perekonna esindajad. Tulevase mälestusürituse ajakava ja sisu teeme teatavaks sündmuste lähenemisel.

Kutsume lugejaid kirjatöö või nõuannetega kaasa aitama ürituse õnnestumisele. Ootame Elmar Joosepi kohta mälestuse või mälestuskilde võimalusel selle aasta 1. juuliks meili või paberkirjaga juubelitrükise toimetajale Aldo Kalsile e-aadressile: Aldo.Kals2@gmail.com või postiaadressile: Kalda tee 14-63, Tartu 50703, tel 56 908 945. Teretulnud on ka ettepanekud, kellega võiks veel ühendust võtta Elmar Joosepi teemal.

MTÜ Uduvere Selts

Selgitus Elmar Joosepi tegevusest

Elmar Joosep oli Tallinna Memento esimees aastail 1989 – 1991. Ta juhtis 1989. aastal loodud Memento Liidu teabe- ja ajaloo toimkonnas uurimistööd 1941. aasta juuniküüditamise nimekirja koostamiseks. Esimene ajalehtedes avaldatud nimekirja oli tehtud ellujäänute mälu alusel. ERRB nimekirjade raamatute seerias 2001. aastal trükitud koondnimekirjaga raamat R-6 on Elmar Joosepi juhitud töö tulemus.

1989. aastal alustasid kolm Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõudu, kes olid 1941. aasta küüditamise ohvrid, uurimistööd Eesti inimkaotuste selgitamiseks. Need mehed olid mäeinsenerid Leo Talve ja Elmar Joosep ning mehaanikainsener Leo Õispuu. Siit sai alguse tänaseni tegutsev uurimisgrupp nimega Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB).

TPI dotsent, mäeinsener Leo Talve oli ERRB moodustaja ja juhataja aastail 1989-1992. Tallinna Tehnikaülikooli Soojustehnika Instituudi dotsent Leo Õispuu oli ERRB juhataja aastail 1992 - 2022. 33 aasta uurimistöde tulemusena on ERRB elektroonilises andmebaasis täna enam kui 245 000 isiku andmed. Nad olid 50 aastat kestnud okupatsioonivõimu kuritegude ohvrid Eestis. Rahvusvahelise õiguse järgi on suurem osa neist kommunistliku režiimi sõjakuritegude ohvrid.

Peep Varju,
Memento Tallinna Ühendus

TOIMETAJA VEERG

Head Teataja lugejad!

Mälestuspäeva tähistamisel tulim mõttele, et tegelikult oligi ju kõigil vähegi vanematel küüditatutel - ja ka kojujäänutel - üks "süü", kellel varjatult hingest, kellel tegudeni viiv. Me ei sallinud võõrast võimu, armastusest rääkimatagi. Sellel läbi aegade meile esitatud küsimusel: "a potšemu võ nas ne ljubite?" oli ja on selge vastus. See oli võõras ja olemuselt üdini kuri võim, selle toojaid ja selle mõtte kandjaid oli ja on võimatu armastada. Nüüd on see nn "vene võim" taas end näidanud - julm ja seadusetu, see ei halasta isegi mitte omadele, nagu sõjapidamisviisist nähtub.

Ja siin siis olemegi meie, südamest rõõmustamas, et kallid isamaa tähistab saja viiendat sünnipäeva, samas ikkagi valvel, sest, nagu on kõlanud paljudes kõnedes, vabadus ei ole midagi iseenesest mõistetavat. Selles Teatajas trükime ära mitmed kõned ja kõnekatted, üks ikka selleks, et mementolased osa saaks ka nendest mälestamistest-tähistamistest, kuhu ise kohale ei jõua.

Siinkohal suur tänu kõigile, kes lehele kirjatöid ja fotosid saatsid, ka see on koosolemine, kui teame üksteise tegevustest. Tänu sõnad Mälu Instituudile ja Vabamule, kes jagavad meiega teavet oma väga suurest ja Eestile väga olulisest tööst.

Praegu oleme erinevate arengute ja arvamuste keerises, mis raputab kõiki. Soovin Riigikogu uuele koosseisule, ametisse astuvale valitsusele ja meile, ustavatele kodanikele, tarkust ja tasakaalukust.

Kallid mementolased - tugevat tervist kõigile, rõõmu kooskäimisest, päikest päevadesse!

Rein Purje

Foto- ja video-konkurss

„Eesti mälumajakad“ 2023

Eesti Mälu Instituut kutsub foto- ja filmihuvilisi jäädvustama paiku, mis tuletavad meelde Nõukogude Liidu vägivaldset võimutsemist Eestis, isegi kui tänaseks on need muutunud või lagunenud.

Võistluse auhinnafondis on kokku 3000 eurot ühe Eesti suurima elektroonikapoe kinkekaartidena.

Konkursi patroon on Eesti Vabariigi peaminister Kaja Kalas. Lisainfo konkursi ja osalemistingimuste kohta leiab Eesti Mälu Instituudi kodulehelt www.mnemosyne.ee.

Foto- ja videotöid võetakse vastu kuni 24. juunini 2023. P arimate autorite tänuvastuvõtt toimub augusti lõpus Toompeal Stenbocki majas.

UUSI RAAMATUID

15. veebruaril toimus Eesti Mälu Instituudis kahe raamatu „Surm peab ootama. Siberisse küüditatud eestislase Georg Heitmanni päevik aastatest 1945–1947“ ja Reny Klas-Glassi mälestuste „Üks lugu minu elust. Autobiograafiline meenutus Stalini ajastust“, esitlus.

Georg Heitmann oli üks oli üks 407st Eestist küüditatud sakslasest ja sakslaste pereliikmest, kes saadeti 1945. aasta augustis Molotovi oblastisse. Küüditatekonnal hakkas ta pidama päevikut, mille lõpetas 1947. aasta sügisel, olles jõudnud tagasi kodulinna Tallinna. Kuna Eestisse tulek oli illegaalne, arreteeriti ta 1949. aasta talvel, mõisteti 20. aastaks sunnitööle ning saadeti Venemaale vangilaagrisse. Eestisse ta enam tagasi ei jõudnud, surres Venemaal 1955. aastal. Tema lapselaps leidis päeviku pärast ema surma ja kinkis selle Eesti Mälu Instituudile ning nüüd on see ka eesti keeles ilmunud.

Argo kirjastusega koostöös välja antud Georg Heitmanni päeviku koostaja on Eesti Mälu Instituudi vanemteadur ja Tartu Ülikooli arhiivinduse kaasprofessor Olev Liivik. Päevikule on lisatud Heitmanni viimased Eestisse saadetud kirjad 1955. aastast, Olev Liiviku sissejuhatav artikkel päeviku autori elukäigust ning sakslaste küüditamisest, Heitmanniga asumise ajal läbi käinud sakslaste eluloolised andmed ning Eestist küüditatud sakslaste nimestik. Raamatut on võimalik soetada kirjastuse Argo e-poest.

Teine raamat, "Üks lugu minu elust" põhineb Eestis sündinud juudi Reny Klas-Glassi (1911–2006) lugudel. 1930ndate aastate teises pooles naasis Reny koos perega Berliinist Tallinnasse, et pääseda juudivastase terrori küüdist. Pahaaimamatult jooksis ta sülle kommunistlikule terrorile ja saadeti koos mehe Leopoldi ja tütre Gabyga Eestist välja 1941. aasta juuniküüditamisega. Abikaasa mõisteti viieks aastaks sunnitööle, aga Reny lapsega saadeti asumisele Kirovi oblastisse. Pärast Leopoldi vabanemist vangilaagrist pöördus perekond kodumaale tagasi, kuid saadeti 1950. aastal uuesti välja. Lõplikult vabaneti asumiselt pärast Stalini surma 1955. aastal. Reny Klas-Glass suri 2006. aastal. Kuid nüüd on ilmunud tema mälestused, mida ta soovis lugejaga jagada.

Reny Klas-Glassi mälestused kajastavad 1941. aasta küüditamist ja lühikest perioodi asumisel 1941. aasta suvel ja sügisel. Raamat on ilmunud koostöös kirjastusega Nornberg & Co ning Saksamaa Suursaatkonna toetusel. See on tasuta veebiversioonis kättesaadav nii eesti kui inglise keeles Eesti Mälu Instituudi kodulehel.

Alfred Käärman. Vabaduse hind

Teosest leiate "Metsavenna käsi-raamatu" autori, legendaarse metsavenna Alfred Käärmani (1922–2010) omakäeliselt kirjutatud mälestusi tema vangivõtmisest 1952. aasta sügisel ja elust Venemaal GULAG-i laagrites Siberis ja Mordvas 1953-1967. Raamatu kaanepöördel meenutab Alfredi poeg Asso Kond isa unustamatut kojujõudmist võõramaa vangilaagrist. Mälestused ilmuvad esmakordselt.

IN MEMORIAM

Vilma Tikerpuu 28.01.1951–26.02.2023

Eesti Memento Liit mälestab oma juhatuse liiget Vilma Tikerpuud. Vilma jäab meile alaliseks südamesse oma pealehakkamise, edasiviiva vaimu, rõõmsa ja õiglase meeleaga.

Vilma Tikerpuu jõudis väga palju ära teha. Vilma töö Hiiumaa elu- ja terviseendajana tõi talle tänu presidendi teenetemärgist sotsiaalministeeriumi tunnustusi, kõige tähtsamaks jäävad aga need soojad sõnad, millega teda teele saadeti ja need mõtted, mida ta endast maha jättis. „Armas Vilma, jääd ereda tähena alaliseks sarama teispool taevalaotust,“ kirjutas ühismeedias Kärkla põhikool, kus ta õpetajana töötas. „Ta jõudis hoolida, innustada, algatada ja särada. Hiidlased ja inimesed kaugemaltki teavad, et on ainult üks Vilma, oli...“

Heido Ots 20.03.1934 – 31.03.2023

Meie hulgast on lahkunud hea võitluskaaslane, saatusekaaslane 1941. aastast ja Memento Tallinna Ühenduse juhatuse liige Heido Ots.

Ta oli 14. juunil 1941 lapsena koos neljaliikmelise perega Tallinn-Nõmmelt deporteeritud (küüditatud) Kirovi oblastisse Nema rajooni sundasumisele. Ema põgenes koos kahe pojaga 1946. aastal Eestisse. 1950. aastal ema ja lapsed arreteeriti ja läbi Venemaa vanglate saadeti tagasi sundasumisele. Nad vabanesisid asumiselt 1956. aastal. Heido isa oli Eesti Vabariigi ohvitser, Kaitseliidu liige ja autasustatud Valgeristi teenetemärgiga. Arreteerituna viidi ta Sverdlovski Sevrallagi ja 28. veebruaril 1942 määrati surmaotsus üheaegselt sadadele eestlastele. Kuid isa suri nädal varem, 21. veebruaril 1942.

Sundasumisel oskas Heido nagu paljud eestlased alustada õpinguid kõrgkoolis ja kohe pärast sundasumiselt vabanemist oskas saada üleviimise Sverdlovskist õpinguteks Tallinna Polütehnilises Instituudis. TPI-s ta õppis mehaanikateaduskonna esimeses autoinseneride grupis. Heidol oli suur keelehuvi ja hea keelevaist, Nii saigi autoinsenerist aastaid hiljem kirjastuses Valgus tehnikaraamatute toimetaja. Võitlus tehnika-terminoloogia arendamise eest ja eesti keele puhtuse eest tegi temast tuntud keelemehe.

Eesti rahva kannatuste teekonda vabaduse poole sümboliseerib Kommunismiohvrite Maarjamäe memoriaal. Justiitsministri juhtimisel töötanud valitsuse komisjoni liikmena on Heido Otsa teene selles, et kõik mälestustahvlite tekstid said tehtud korralikus eesti keeles. Heido korrektne ja täpne sõnastus on jäädvustatud meie memoriaalis.

Heido Ots oli Memento Tallinna Ühenduse väärkas liige ja kuuludes ühingu juhatusse, andis oma panuse võitluses eesti rahva õiguste eest.

Memento Tallinna Ühendus

Kuna eelmisest Teatajast Tartu- ja Viljandimaa juubilaride õnnesoovid kahjuks välja jäid, siis saadame need head tervitused selles lehes teele. Olge kõik südamest õnnitletud!

Toimetuse kohendab ainult juubilaride järjekorda: esiteks eluaastate järgi, seejärel ühe aastanumbri sees tähestiku põhjal. Kahjuks ei mahuks kõigi heade inimeste õnnitlemine ära, niisiis peaksime ikka püsima selle mõtte juures, et alla 90 aasta on ära märgitud üksnes nii öelda ümmargused sünnipäevad: 85, 80 jne. Ja sedapuhku ei mahtunud ka kuupäevad. Ehk jätamegi need ära - niikuinii saadavad vähesed ühendused ja see pole päris õige ka isikuandmete seaduse vaatevinklist.

Memento ühendused õnnitlevad!

Harjumaa

95 Helle Tibbing
Inge Tuberg
85 Tiit Birkan
80 Heidi Ivask
70 Mare Pihlamets
Tiina Saks
Evi Võrklaev

Järvamaa

94 Lya Järs
92 Ella Arna
91 Elvi Bluum
89 Vaike Pall
88 Ilmi Salm
87 Enn Salm
85 Tiit Tiitsma
81 Aini Voltenberg
80 Eino Kaasik
Malle Vilu

Läänemaa

92 Maie Laadoga
91 Hilja Kuusepuu
90 Ellen Koppel
Ivi Pinn
80 Anne Salumets
Milvi Tõiste
Irene Viilmaa
70 Saima Oja

Põlvamaa

101 Hilda Miralda Talomees
99 Magda-Ehheranda Teder
98 Lehte Rebaste
94 Endel Abel
Valve Oona
93 Hedvig Sisask
Aino Kuhi
87 Tõnu Kirss
86 Külli Matsin
Helgi Kulberg
Eha Samoilova
85 Taimo Tamm
Jaan Kannel
82 Külli-Hels Musting
81 Heino Tamm
Hele Siilbaum
Ivar Raag
79 Aino Põllu
76 Edda Muuga
Mart Luik
Hillar Ladva
72 Ülla Ilves
71 Marilaine Kannel
Arno Ladva

Pärnumaa

96 Helmi Talviste
93 Helmut Aasamäe
92 Ingrid Söber
Aare Vlassov
91 Aino Säro
90 Ülo Kaldma
Linda Nurmik
Ilme-Ruth Rõuk

Meedi Ilbi

Leho Raid
80 Mati Vellet
70 Helgia Tamm
65 Jüri Vlassov

Tallinn

95 Öie Tipner
90 Anna-Mirjam Kaber
Liia Malmstein
Luule Pavelson
Silvi Vahermaa
85 Öne Ibrus
Ivi Peekmann
80 Eda Anton
Mare-Reet Eenmaa
Aili Suiit
75 Paul Lillepruun
70 Ilmar Taska
65 Urmas Toom

Tartumaa

2022. aasta II poolaasta:
96 Vello Soome
95 Marta Pärn
94 Rutt Kresling
91 Elmar Lillo
Ellen Lilo
Ilme Madisson
90 Valda Laar
85 Maie Erm
Elmet Laur
Luule Mats
80 Malle Raudsik
Ene Ruder
75 Viivi Lemberpuu
Sirje Muruaas
Kalju Naadel
Maili Pullmann
65 Marju Graf

2023. aasta I poolaasta
99 Udo-Vello Lamp
97 Olev Kasak
94 Endel Abel
90 Ilmar Leppik
Ellen Paljak
Toni Podekrat

85 Helgi Marga
Vaike Margus
Eino Kaarel Org
80 Maie Alumaa
Olga Murumets
Aime Vaardi
65 Helgi Länik
55 Piret Tarto

Viljandimaa

2022 II poolaasta
96 Evelin Möttus
95 Helgi Pärk
Heldi Soobik
94 Linda Einmaa
Elvi Vösa
Aita Vähi
93 Salme Paukson
92 Luule-Miralda Uibo
91 Linda Kurik
Vilma Sepp
Heino Stern
90 Mia Reimo
Asta Reissaar
Malle Tamme
85 Kalev Alle
Viivu Arnim
Linda Türner
80 Heljo Köll
Silvia Miller
75 Maie Martinson
70 Aili Kiin
65 Aita Härm

2023 I poolaasta
97 Karl Juhanson
96 Sigrid Maasep
95 Maimu Pruuler
Elvi Vösa
94 Aime Paukson
Leili Riet
93 Liidia Õunapuu
92 Linda Kurik
91 Mia Reimo
90 Uno Kõresaar
85 Urve Kalep
Mai Kallak
Ilme Karus
Aino Oolep
Enna-Helle Vallas
80 Karin Allik
Vello Avaste
Urve Hendrikson,
Helle Pikamäe
75 Leelja Kivi
Vilma Niilov
70 Valdur Ilves

Foto: Ülle Mikiver

Vilma Leitmäe 100

Tänavu 3. veebruaril tähistas Harjumaa mementolane Vilma Leitmäe oma 100. sünnipäeva.

Vilma kodukoht on Ohtu küla Põlde talu. Tema lapsepõlv, kooliaastad ja noorusaeg möödusidki Ohtus. 1944. aastal abiellus Vilma Kuusiku talu perepoja Väino Tankmaniga. Paraku jäi kooselu lühikeseks, mees jäi kadunuks ning poeg Teet ei näinudki oma isa kunagi. See-eest sai Vilma kulaku nime ja sõidu Siberisse koos nelja-aastase pojaga.

Küüdirongis oli palju tuttavaid, nende seas ka Ohtu koolijuhataja Aleksander Leitmäe pere. Metsalangenustöödel töötasid naised-mehed koos ning nii tutvus Vilma noore Elmar Leitmäega. Nad löid pere, kus kasvasid poeg Ants ja tütar Ülle, väike tütar Liivi jäi Siberi mulda.

Siberist tagasi jõudis pere 1959. aasta 14. juuni hilisõhtul ning ema jõudis oma tütre pere saabumise veel ära näha, hommikul sai tema pikk ooteaeg otsa ning ta lahkus sinna, kus kurjus puudub.

Vilma töötas kodukolhoosis "Ühine Jõud", tassis veskis raskeid jahukotte, tegi šeffidele sööki, oli arveametnik, tegi paljut muudki. Terve elu on ta armastanud kududa, nii labakuid kui vaipu, käinud Salme kultuurikeskuses end täiendamas. Laululust on tal säilinud siiani, lauljaks saamine jäi küll unistuseks, kuid kohalikus lauluansambelis tegutses ta kaua. Tema lemmikuks on "Siis, kui aovalgus kaob ja päev raugeb..."

Soovime juubilarile head tervist ja kevadeootust, sest maikuul suur toomepuu on uhke ja õisi täis - nii laulab Vilma koos lastelastelastega.

Püstitati mälestusmärk Konstantin Pätsile

Mälestusmärgi saamisluugu oli käänulline. 2016. aasta jaanuaris tegid seitse Eesti ajaloomälu edendamisele pühendunud seltsi ja ühingu ettepaneku rajada riigi sajandaks aastapäevaks Toompea lossi kõrvale mälestusmärk Konstantin Pätsile. Algatus ei teostunud. Konstantin Pätsi ausambale leiti uus asukoht – Estonia teatri tagusel ajaloolisel Uuel turul. Pätsil oli oluline roll 1905. aasta pöördelistes sündmustes, samuti oli ta Estonia Seltsi juhatuse liige. Eesti Iseseisvuse Manifest sepiatati Estonia hoones.

Konstantin Pätsi mälestusmärgi kavandivõistluse võitsid 2020. aasta suvel kujur Vergo Vernik ja arhitekt Toivo Tammik. MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum korraldas monumendi rajamiseks ulatusliku korjanduse ja sõlmis Tallinna Linnavalitsusega lepingu ausamba püstitamiseks.

21. oktoobril 1990 maeti president Konstantin Päts kodumalda, 21. oktoober 2022 oli valitud ausamba avatähtsuseks, kus kõnelesid president Alar Karis, Tallinna linnapea Mihhail Kõlvart, kavandivõistluse Žürii esimees Rein Veidemann ja Konstantin Pätsi järeltulija Katariina Sofia Päts.

President Alar Karis ütles oma kõnes: "... selle mõtte – ükskord on Eesti riik – tekkimiseks ja edenemiseks oli vaja eestvedajaid. Neid naisi ja mehi, kes oma mõtte ja teoga uskusid oma riigi võimalikkusesse, kui paljud teised sellest unistada ei osanud või ei tahtnud. Meil vedas, sest julgeid ja idealistlikke teenäitajaid on olnud arkamisajast alates, nii Eesti- kui ka Liivimaal. Üks neist eestvedajatest oli Konstantin Päts. Aadete eest tsaaririigi poolt surma mõistetud, pao- ja vangimaja-aastad üle elanud Konstantin Pätsi roll omariikluse loomisel sai teiste suurte kõrval kandvaks. Nimetan siin vaid mõne olulise ameti 1917. ja 1918. aastast: Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee esimees, Eesti Maavalitsuse esimees, Eesti Päästekomitee üks kolmest liikmest ja meie esimese valitsuse juht. ... Konstantin Pätsi elus oli palju ülevat ja palju traagilist, lepitamatuid vastuolusid. Kõik tema otsused ja valikud, olgu need siis omavahel ka pöördpildis eelnevatega, on mõjutanud vahetult Eesti järgnevaid otsuseid ja valikuid väga pikka aega. Kuni tänase päevani..."

Helir-Valdor Seeder ja Arnold Aljaste koostöölepe allkirjastamisel Foto: Memento kogu

Isamaa ja Eesti Memento Liit uuendasid koostöölepet

Isamaa esimees Helir-Valdor Seeder ja Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste allkirjastasid 19. jaanuaril Riigikogus toimunud kohtumisel koostöölepet, mis katab järgmist nelja-aastast Riigikogu perioodi.

Isamaa ja Eesti Memento Liidu koostööst on saanud meeldiv traditsioon – esimene ühine leping allkirjastati 2007. aastal ning sellest ajast alates on Riigikogu valimiste eel alati kokkulepet värskendanud. Tänavune leping on seega järjekorras juba viies.

Kui koostöö algul oli selle keskne eesmärk kommunistiohvrite memoriaali rajamine, siis juba teist lepingut järjest saab esimest punkti alustada üleskutsega memoriaali aktiivseks kasutamiseks ja arendamiseks. Lisaks räägib koostöölepe muuhulgas avalikust ruumist okupatsioonimonumentide eemaldamisest, eesti keele kaitsmisest ning noorte isamaalise kasvatuse edendamisest.

"Meie koostöö tähtsus suureneb iga päevaga," tänas Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste partnereid Isamaast, et üheskoos ei lasta unustuse hõlma okupatsioonivõimude korda saadetud kuritegusid. „Meie praegune kõige suurem mure on, et 22 000 nime on kantud Maarjamäe kommunistiohvrite memoriaali seintele – tegelikult peaks neid olema seal vähemalt topelt nii palju, sest sõjakuritegude ohvrite sekka pole kantud näiteks õigusvastase sundmobilisatsiooniga Venemaale deporteerituid. Need ohvrid olid sõjatribunali otsusega hukatud või sunnitoelaagrites hukkunud enne rindele jõudmist.“

Isamaa erakonna esimees Helir-Valdor Seeder nentis, et sündmused tänapäeva maailmas tulevad valusalt meelde, miks on vaja mäluorganisatsioone. „Meie pika koostöö eesmärgiks on olnud Nõukogude okupatsioonikuritegude uurimine, mälestuste talletamine ning nende kuritegude hukkamõistmine, mis pandi toime Eesti rahva ja riigi kallal. Meie ühine kohus on hoida ning talletada neid Eesti rahva mälestusi ja katsumusi ka järgmiste põlvete jaoks, et ka tänane noor põlvkond mõistaks võimalikke ohte meie iseseisvusele. Täna allkirjastatud koostööleping on üks järjekordne samm sel teel,“ lisas Seeder.

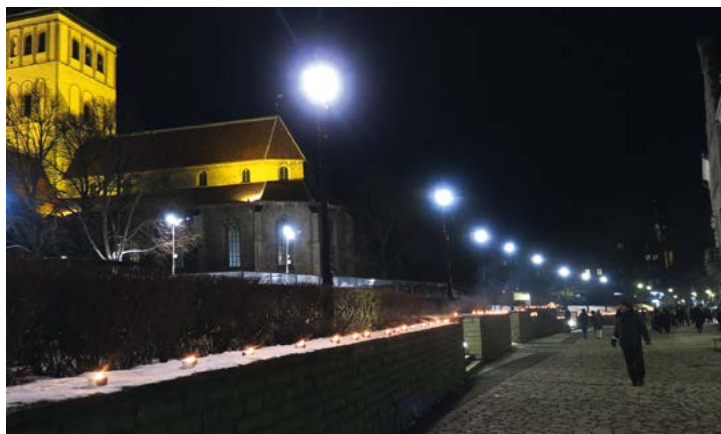
Mälestused elavad küünlaleekides

Terve 25. märtsi vältel oli Vabaduse väljakul avatud Inimõiguste Instituudi installatsioon märtsiküüditamise ohvrite mälestuseks endise Nõukogude Liidu piiri ja raudteeharudega, mis viisid küüditatud Siberi laagritesse ja väljasaatmiskohtadesse. Soovijail oli võimalik kohapeal küünlaid süüdata. Suurel ekraanil vaheldusid küüditatute nimed.

Värskete arengute valguses pole märtsiküüditamise meenutamine mitte ainult osa meie ühiskondlikust mälust, vaid puudutab valusalt kaasaega.

Tänavusel installatsioonil on sinise ja kollasega markeeritud uued rajad, mis tähistavad kohti, kuhu ukraina inimesi on pärast täiemahulise Venemaa agressiooni algust Ukrainas saadetud. Nimelt on Venemaa Föderatsiooni viidud enamasti okupeeritud aladelt rohkem kui 2,8 miljonit Ukraina elanikku, sh 16 000 last, mis on 7% kogu Ukraina elanikkonnast.

Eesti Mälu Instituudi algatusel värvus 25. märtsi õhtul traditsiooniliselt Patarei vangla merepoolne külg küüditatute mälestuseks valgusinstallatsioonina punaseks.

Tallinna barbaarne pommitamine 1944. aasta 9. märtsi õhtul ja sellele järgneval ööl toimus kahes laines, kell 19.15 – 1 ja 3 – 6 kohale lennanud punalendurid heitsid Tallinnale umbes 1725 lõhke- ja 1300 süütepommi.

Rünnaku peamiseks sihiks olid rahulike elanike elurajoonid, mitte vähesed Tallinnas asunud sõjalise otstarbega rajatised. Rängalt sai kannatada Tallinna vanalinn Harju tänava ümbruses, maha põles ka eestluse sümboliks olnud Estonia teatrimaja, kus just enne pommirünnakut oli alanud etendus. Kahes rünnakulaines hävis kokku 1549 hoonet ja 3350 sai kahjustada. Tollasest elamispinnast moodustas see ligi 30 %. Ligi 20 000 elanikku jäi ilma oma kodudest. Rünnaku tagajärjel hukkus 554 Eesti kodanikku, 50 saksa sõdurit ja 121 sõjavangi.

Fotod Heidi Tooming